

Центральноукраїнський національний технічний університет
ЦЗДО
Кафедра «Міжнародних економічних відносин»

«Допущено до захисту»
Зав. кафедрою МЕВ
д.е.н., професор

_____ Іван МИЦЕНКО
« ____ » _____ 2022 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за другим (магістерським) рівнем вищої
освіти

на тему
«Міграційна політика України в контексті глобальних
викликів»

Виконав здобувач вищої освіти
_ 2 _ курсу, групи МЕВ-21мз(1,4)
ОПП «Міжнародні економічні
відносини»
спеціальності 292 «Міжнародні
економічні відносини»
_____ Рудь О.О.
« ____ » _____ 2022 р.

Керівник роботи
к.е.н., доцент
_____ Дар'я НАСИПАЙКО
« ____ » _____ 2022 р.

Рецензент д.е.н., професор
Левченко О.М.

АНОТАЦІЯ

Міграційна політика України у контексті глобальних викликів. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття вищої освіти ступеня “магістр” за освітньо-професійною програмою «Міжнародні економічні відносини» зі спеціальності «Міжнародні економічні відносини» – Центральноукраїнський національний технічний університет. – Кропивницький. – 2022.

Кваліфікаційну роботу присвячено розробці теоретичних та прикладних засад державної міграційної політики у контексті глобальних викликів сучасності. Систематизовано концептуальні засади аналізу міграційних процесів із врахуванням їх етапів, географічного спрямування та мотивації осіб-мігрантів. Узагальнено головні завдання, інструменти та інституційне забезпечення державної міграційної політики, виділено її головні моделі в залежності від етапів, на якому відбуваються міграційні процеси (базова, ситуативна, комплексна, розширена моделі). Проаналізовано головні тенденції та особливості розвитку міграційних процесів в Україні, визначено їх позитивний та негативний вплив на різні соціально-економічні процеси, зроблено висновок про високий рівень міграційної активності економічно-активного населення. Здійснено аналіз ефективності реалізації сучасної міграційної політики в Україні. Проведено емпіричну оцінку впливу соціально-економічних факторів на зовнішню міграцію в Україні. Обґрунтовано стратегічні пріоритети вдосконалення державної міграційної політики України з метою мінімізації негативних наслідків, спричинених глобальними викликами сучасності. Систематизовано механізми та інструменти регулювання міграційних процесів в Україні у контексті забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку.

Ключові слова: міжнародна міграція, міграційна політика, глобальні виклики, міжнародні трансфери мігрантів, державне регулювання.

ANNOTATION

Ukraine's Migration Policy in the Context of Global Challenges - Manuscript.

Qualifying work on obtaining a higher education degree "Master" in the educational-professional program "International Economic Relations" in the specialty "International Economic Relations". – Central Ukrainian National Technical University. - Kropyvnytskyi. - 2022 .

The qualification work is devoted to the development of theoretical and applied principles of the state migration policy in the context of global challenges of today. The conceptual principles of the analysis of migration processes are systematized, taking into account their stages, geographical direction and motivation of migrant persons. The main tasks, tools and institutional support of the state migration policy are summarized, its main models are highlighted depending on the stages at which migration processes take place (basic, situational, complex, extended models). The main trends and features of the development of migration processes in Ukraine were analyzed, their positive and negative impact on various socio-economic processes was determined, and a conclusion was made about the high level of migration activity of the economically active population. An analysis of the effectiveness of the implementation of modern migration policy in Ukraine was carried out. An empirical assessment of the influence of socio-economic factors on external migration in Ukraine was carried out. The strategic priorities of improving the state migration policy of Ukraine in order to minimize the negative consequences caused by the global challenges of modernity are substantiated. Mechanisms and tools for regulating migration processes in Ukraine in the context of ensuring sustainable socio-economic development are systematized.

Keywords: International Migration, Migration Policy, Global Challenges, International Transfers of Migrants, State Regulation.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ.....	11
1.1. Теорії, концепції та моделі розвитку міграційних процесів в умовах глобальної економіки.....	11
1.2. Формування середовища розвитку міграційних процесів в умовах глобальних викликів сучасності.....	20
1.3. Моделі та інструменти сучасної міграційної політики держави.....	30
Висновки до розділу.....	38
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	40
2.1. Загальні тенденції та проблеми розвитку міграційних процесів в Україні.....	40
2.2. Аналіз державної міграційної політики України у контексті забезпечення стійкого розвитку економіки.....	48
2.3. Емпірична оцінка впливу міграційних процесів на зростання української економіки.....	56
Висновки до розділу.....	62
РОЗДІЛ 3. Шляхи вдосконалення міграційної політики України у контексті глобальних викликів сучасності.....	64
3.1. Стратегічні пріоритети вдосконалення державної міграційної політики у контексті протидії глобальним викликам сьогодення.....	64
3.2. Обґрунтування механізмів та інструментів регулювання міграційних процесів у контексті забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку.....	72
Висновки до розділу.....	79
ВИСНОВКИ.....	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	85
ДОДАТКИ.....	96

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Актуальність дослідження сучасних особливостей реалізації міграційної політики в Україні зумовлюються посиленням викликів та загроз, які виникають в останнє десятиліття перед українською державою та суспільством. З одного боку, процеси міжнародної міграції дозволяють вирішувати проблеми безробіття в країн-донорі трудових ресурсів та отримувати сучасний досвід на іноземному ринку праці. З іншого боку, міграція розвивається в умовах глобальної економіки, що має багато негативних соціально-економічних наслідків, зокрема для ринку праці. В таких умовах зростає важливість вирішення системних проблем, які виникають в сфері міжнародної міграції робочої сили. Держава, як гарант відстоювання національних інтересів, повинна реалізовувати оперативні дії у відповідь на глобальні виклики сьогодення. Тому в сучасних умовах зростає актуальність дослідження міграційної політики, систематизації її методів та інструментів, які здатні позитивно впливати на вирішення соціально-економічних проблем суспільства.

Сьогодні Україна входить в першу десятку держав, які постачають робочу силу на міжнародний ринок праці. Згідно з даними ООН, сукупна чисельність мігрантів, які перебувають за межами України, щорічно становить понад 6 млн осіб. Значні масштаби трудової міграції з України призводять до втрат у інтелектуальному потенціалі країни, погіршують демографічну ситуацію в країні. Тому зростає актуальність дослідження міграційної політики, яка є сферою державного управління і впливає на соціально-економічний, культурний, демографічний та політичний розвиток суспільства, та посилення наукового та інформаційного забезпечення таких досліджень.

Фундаментальні дослідження міграційних процесів представлені у працях таких провідних зарубіжних дослідників, як Білсборроу Р., Блума Д., Беррі Дж., Гоша Б., Госса Дж., Ліндквеста Б., Массея Д., Мюрдаля К.,

Равенштейна Е., Сіммонса А., Старка О., Тейлора Е., Хорєва Б. та інших. Серед вітчизняних науковців проблеми вдосконалення міграційної політики в сучасних умовах представлені у роботах Вербового М., Гайдучького А., Гальків Л., Гринкевич С., Дороніної О., Западнюка С., Кіпеня В., Кукурудзи І., Лібанової Е., Пирожкова С., Позняка О., Римаренка Ю., Садової У. та інших. Разом з цим поза увагою дослідників залишаються проблеми реалізації міграційної політики в умовах посилення глобальних викликів сьогодення, специфіки використання окремих інструментів та методів державного регулювання міграційних процесів у контексті глобальних економічних криз. Вказане обумовлює вибір теми та актуальність даного дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є розробка рекомендацій щодо вдосконалення теоретико-методологічних засад реалізації міграційної політики України, а також обґрунтування практичних рекомендацій щодо використання її інструментів в умовах глобальних викликів сучасності. Досягнення поставленої мети обумовлює необхідність вирішення таких завдань:

- проаналізувати теорії, концепції та моделі розвитку міграційних процесів в умовах глобальної економіки;
- з'ясувати специфіку формування середовища розвитку міграційних процесів в умовах глобальних викликів сучасності;
- систематизувати моделі та інструменти сучасної міграційної політики держави;
- проаналізувати загальні тенденції та проблеми розвитку міграційних процесів в Україні;
- здійснити комплексний аналіз державної міграційної політики України у контексті забезпечення стійкого розвитку економіки;
- здійснити емпіричну оцінку впливу міграційних процесів на зростання української економіки;
- визначити стратегічні пріоритети вдосконалення державної

міграційної політики у контексті протидії глобальним викликам сьогодення;

- обґрунтувати механізми та інструменти регулювання міграційних процесів у контексті забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку.

Об'єктом дослідження виступають сучасні процеси формування та реалізації державної міграційної політики.

Предметом дослідження є засоби формування, механізми, прикладні інструменти реалізації державної міграційної політики у контексті глобальних викликів сучасності.

Методи дослідження. Теоретичною основою кваліфікаційної роботи є загальнофілософські, конкретні наукові положення і принципи сучасної міграціології, а також економічної теорії, демографії та міжнародної економіки, зокрема: гравітаційна теорія, теорія «притягування-виштовхування», теорія міграційних систем, концепція глобального міграційного управління, інституційна теорія, теорії людського капіталу, концепції економічної інтеграції, міжнародної конкурентоспроможності та інші. Для наочного представлення головних результатів роботи було використано графічний та табличний методи візуалізації даних. У кваліфікаційній роботі використано методи моделювання у процесі обґрунтування моделі державної міграційної політики України в окремих сферах з врахуванням специфіки об'єктів регулювання та завдань державного управління.

Інформаційною базою дослідження слугували наукові праці вітчизняних та зарубіжних дослідників, нормативні документи українського законодавства України та норми міжнародного права. У процесі проведення аналітичних розрахунків використовувались статистичні звіти Міжнародної організації з міграції, Організації Об'єднаних Націй, Світового банку, Організації економічного співробітництва та розвитку, Інтернет-ресурси соціологічних та аналітичних центрів, статистичного бюро «Eurostat», статистичні дані Державної міграційної служби України, Державної служби

статистики України та інших державних й недержавних структур та інституцій.

Практичне значення одержаних у кваліфікаційній роботі результатів полягає в обґрунтуванні пріоритетів та найефективніших інструментів державної міграційної політики України, спрямованих на зменшення міграційних втрат людського потенціалу в умовах посилення глобальних викликів сьогодення.

Обсяг і структура дипломної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, 3 розділів та висновків, викладених на 82 сторінках. У тексті розміщено 11 табл., 10 рисунків та 1 додаток на 2 сторінках. Список використаних джерел містить 104 назви.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

1.1. Теорії, концепції та моделі розвитку міграційних процесів в умовах глобальної економіки

Сучасний стан розвитку світового господарства характеризується поглибленням рівня глобалізації, що проявляється у активізації інтеграції національних ринків та національних виробничих систем до світогосподарської системи, у якій національні процеси обміну, споживання та виробництва споживання товарів та послуг стають дедалі більше взаємозалежними. У дослідженні американського економіста Хантінгтона П. [91, с. 112] зазначається, що категорія світове господарство у більш широкому трактуванні визначається як глобальна економічна система, яка самовідтворюється на рівні виробничих відносин, продуктивних сил та відповідних аспектів політичних та правових відносин. Отже, базисом формування глобальної економічної системи є людина, що формує типи виробничих відносин та інституційне середовище їх перебігу, визначає рівні розвитку засобів виробництва, а також види залучених до процесів виробництва сил природи.

Міграційні процеси у сучасних умовах глобальної економіки та заростання мобільності населення є вкрай актуальним об'єктом наукових та прикладних досліджень, що вимагає якісного теоретичного та методичного супроводу. Високий рівень динамічності змін та мінливість соціально-економічного середовища сучасності зумовлюють потребу у перегляді актуальних підходів до державної міграційної політики із врахуванням впливу на соціально-економічний розвиток у країнах з різним рівнем соціально-економічним устроєм.

Як зазначається у дослідженні Бортника Н. П. та Мороза Н. С. [7, с. 9], поняття міграції та міграційних процесів є одним із основоположних у

науковій сфері досліджень міграційних потоків, які нині являють собою комплексні дослідження кількісних та якісних характеристик міграції та всіх пов'язаних з нею процесів. Набуває поширення також термін «міграціологія», що починає активно застосовуватись у наукових дослідженнях українських учених [74, с. 13-15; 6, с. 34]. У зарубіжних дослідженнях використовується категорія «migration studies» як міждисциплінарна сфера досліджень на перетині історії доколониального періоду («prehistory»), антропології, економіки, права, історії, соціології та досліджень післяколониального періоду [98]. Визначення категорії «міграція» наступне [100]: це слово латинського походження «migrare», що тлумачиться як «переїзд, зрушення» і починає входити в обіг із початку XVII ст.

Теоретичні засади дослідження для аналізу державної політики регулювання міграційних процесів знаходяться в залежності від дослідницького ракурсу. Так, видатний сучасний дослідник міграції Х. де Хаас, у процесі узагальнення міграційних теорій, доводить, що вони можуть по-різному трактувати міграційні процеси, виходячи з виміру аналітичного сприйняття [88, с. 11]:

- в залежності від рівня аналізу – мезо-, мікро-, макро-. Наприклад, неомарксистська теорія доводить важливість трудової міграції, що базується на експлуататорських підходах, що є неприйнятним на макро- і мезорівнях в умовах сучасних гуманістичних підходів. На мікрорівні, у той же час, такі процеси сприймаються в багатьох випадках як раціональні, зокрема для домогосподарств, що потребують покращення власного добробуту;

- в залежності від контексту аналізу – національного, регіонального, географічного. Для прикладу, функціональні неокласичні теорії набагато вдаліше пояснюють необмежені міграційні потоки у більш розвинутих країнах, у той же час як структурні та історичні підходи є доцільними для аналізу причин міграційних процесів у випадку для країн, що розвиваються, або котрим притаманні явища масових дискримінацій і репресій;

- в залежності від соціальних об'єктів аналізу (критерії освітньо-

кваліфікаційного рівня, етнічної чи класової приналежності, професії, релігії, добробуту тощо). Для прикладу, неокласичні теорії є доречними для пояснення й аналізу міграційних процесів висококваліфікованих кадрів, у той час як неомарксистські – низькокваліфікованих кадрів робітничих професій та робітників без належної кваліфікації;

- в залежності від часових періодів аналізу. Пояснення причин й наслідків міграційних процесів, їх динаміки залежить від об'єктивних умов певного періоду часу та управлінського впливу як реакції на їх перебіг;

- в залежності від мети аналізу конкретної дисципліни або міждисциплінарного підходу (демографії, економіки, політології, історії, державного управління, психології, соціології, культурології тощо). Вивчення одних і тих ж міграційних процесів можна здійснювати по-різному в різних контекстах та у різних галузях знань. Від цього залежатиме відбір теоретичних положень та їх подальший розвиток у контексті розробки нових методологічних інструментаріїв.

Отже, міграційні процеси мають властивість проявляти специфічні характеристики за просторовими, інституційними та соціальними ознаками, що, як наслідок поглиблює теоретичні та методичні засади їхнього аналізу.

Оскільки у даному дослідженні зосереджується увага на аналізі міграційної політики процесів у контексті сучасних викликів, тому доречно розглянути положення наступних міграційних теорій:

- *неокласичні економічні теорії*, які пояснюють взаємний вплив міграційних процесів та економічних мотивів. Як зазначає Синьковець Н. І. [77, с. 1-19], на мікрорівні дана теорія зосереджується на можливостях реалізації «інвестиційної стратегії» конкретної особи-мігранта для підвищення рівня доходів у процесі трудової міграції, а на макрорівні – це ефективний інструмент регулювання міграційного процесу шляхом коригування рівня і стандартів оплати праці та багатьох інших економічних стимуляторів;

- *теорії міграційних систем*, що пояснюють особливості та

закономірності формування каналів та мереж міграції, і на їх базі – систем. У межах міграційних систем різного рівня формується специфічний фінансово-економічний, соціально-трудоий, культурний, освітній, інформаційний простір, оскільки міграційні процеси будуть відрізнятись для них. Особливості та закономірності міграційних процесів пов'язані безпосередньо із міграційною системою, у межах якої вони формуються. Рівень їх інтенсифікації призводить до розвитку систем на основі мереж і каналів;

- *міграційні теорії факторів pull-push*, що дозволяють проаналізувати міграційні процеси через вимір виявлення причинно-наслідкових чинників. Власне ця теорія є актуальною для аналізу міграційних процесів у контексті формування державної міграційної політики.

Міжнародний рух робочої сили у контексті розвитку глобальної економіки фактично підпорядковується тим самим науковим законам, що і рух товарів, оскільки її потрібно розглядати як специфічний товар, за допомогою якого фактично виготовляються споживчі товари та послуги. Крупка Л. [46] доводить, що міжнародний рух факторів виробництва (і, зокрема, робочої сили) доцільно аналізувати розглядаючи зміни, що відбуваються після формування міжнародних економічних відносин, у світі, що економічно роз'єднаний. Він пропонує модель глобалізації на основі того, що держави, між якими формуються МЄВ, володіють тотожними технологіями в умовах різного співвідношення факторів: робочої сили та землі. Якщо одна держава є праценадлишковою, то на її підприємствах працівники будуть отримувати меншу винагороду за свою працю, ніж закордоном, а плата за використання земельних ресурсів навпаки буде більшою. Таким чином, робоча сила буде тяжіти до зарубіжного ринку праці, а іноземні власники земельних угідь будуть мати бажання володіти землею у праценадлишковій країні. Отже, напрям руху робочої сили буде визначатись різницею у рівнях забезпечення ресурсами певного регіону. Поряд із цим, саме переміщення мобільних географічно факторів виробництва може змінювати сукупний рівень продуктивності праці, що властива економічному

ландшафту певної території. Це такою ж мірою стосується як робочої сили, так і капіталу, які у результаті процесів інституціоналізації мають різну міру мобільності.

Зважаючи на те, що базовою характеристикою міграційних процесів є їх етапи, доцільно розглянути їх типові схеми, що є актуальними для обґрунтування методів та моделей державної політики регулювання у цій сфері для українського суспільства. Оскільки міграційні процеси включають формування міграційного потенціалу, то першою типовою схемою є «нереалізований міграційний процес» (рис. 1.1а). Це пояснюється тим, що потенційний мігрант здійснив ряд дій (вивчення можливостей, збір інформації), що не перетворили його підготовчі дії до міграції у реальні просторові переміщення. Причинами цього можуть бути особистісні чинники, що пов'язані із ціннісним відмежуванням чи впливом наближеного соціального оточення.

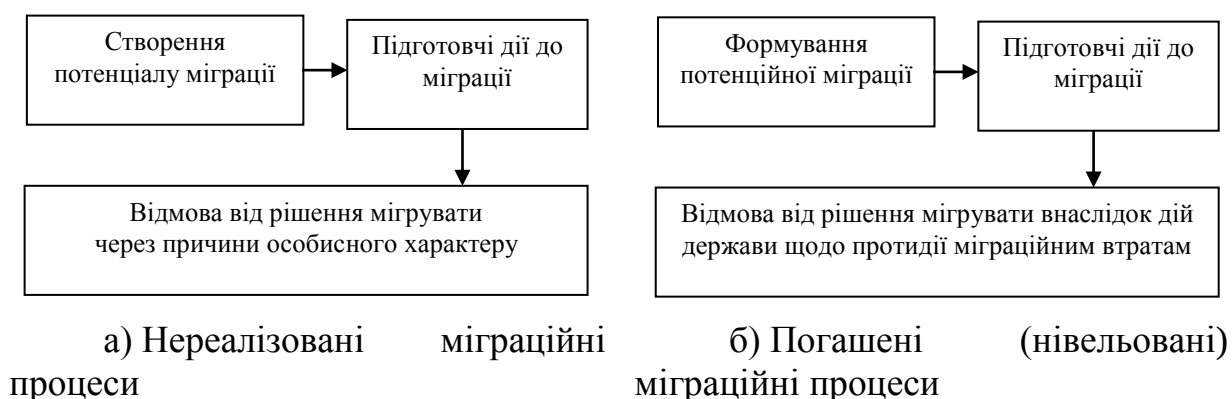

Рис. 1.1. Типові схеми погашених та нереалізованих процесів трудової міграції

Джерело: побудовано на основі [65, с. 66-68]

«Міграційний процес нівельований (погашений)» (рис. 1.1б) означає, що потенційні мігранти вчиняли дії щодо збору інформації про можливість трудової міграції, однак з боку (органів місцевої чи державної влади) відбувались заходи, що спрямовані на заборону або ж стримування переміщень трудових ресурсів (протидія міграційним втратам).

Стимувальними заходами можуть бути: підвищення стандартів соціального характеру (наприклад, щодо оплати праці), покращення умов кредитування, створення нових робочих місць, соціального захисту тощо. При цьому громадяни приймають рішення, що внаслідок переміщення можливі ризики не будуть у достатній мірі компенсовані.

Риндзак О. Т. [71, с. 74] доводить, що в умовах сучасної глобальної економіки односторонні міграційні процеси залишаються доволі поширеними, при цьому вони можуть формувати повний цикл адаптації, натуралізації, інтеграції та асиміляції мігрантів або ж зберігати певний рівень диференціації інституту громадянства. В залежності від концепції державного регулювання міграційного процесу, органи державної влади суспільства приймаючої країни можуть проводити так звану політику натуралізації, як правило у процесі ситуативної боротьби із нелегальною міграцією, або ж послідовні процеси інтеграції й адаптації мігрантів у приймаюче суспільство (рис. 1.2).

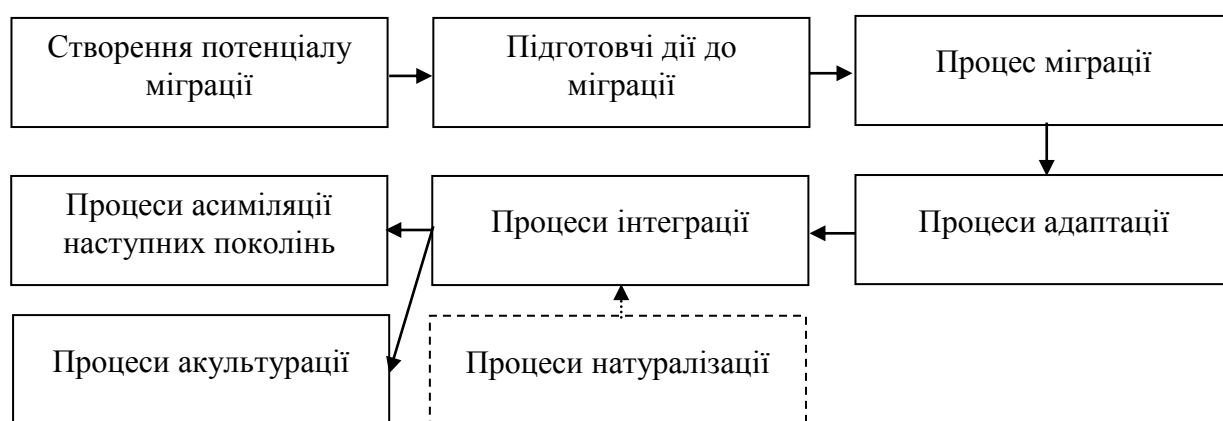

Рис. 1.2. Схема односторонніх міграційних процесів із набуттям (без набуття) громадянства

Джерело: побудовано на основі [71]

Дослідники проблем трудової міграції по-різному підходять до виокремлення форм та етапів адаптації, при цьому часто розглядаючи їх у контексті інтеграції мігрантів. На нашу думку, це дещо відмінні процеси.

Адаптація є важливим процесом розуміння початкового рівня мігрантами притаманних особливостей приймаючого суспільства. На цьому етапі, як правило, особи-мігранти, очікують на певні вигоди і отримують так звані втрати «неекономічного» характеру (non-economic losses), що пов'язані із зміною місця проживання, що заперечують поняття успішної адаптації [103, с. 626-634]. У випадку, якщо мігранти успішно приймають особливості суспільства-реципієнта, то тоді формується їх *інтеграція*. Інтеграція мігранта для демократичних держав є здебільшого складним процесом, оскільки вона вимагає залучення двостороннього характеру – не лише особи-мігранти мають прийняти реальності нового укладу життя, але і приймаюче суспільство повинно бути відкритим з метою культурного збагачення [90, с. 1-5].

На думку Садової У. Я. [56, с. 152-153], інтеграція мігрантів у приймаюче суспільство здебільшого має наслідком їх поступову *асиміляцію*. За визначенням Міжнародної організації міграції (МОМ), асиміляція передбачає, що мігранти приймають мову, традиції, цінності, норми поведінки у приймаючому суспільстві, що цілісно призводить до змін свідомості приналежності, процесів злиття культур, що характерне для таких країн як Австралія, США та Канада [58, с. 56]. При цьому відбувається «акультурація», тобто злиття культур. Підтримка політики акультурації в приймаючих країнах обумовлена їх високим рівнем демократичності, відкритості, толерантності, прагнення до сприяння натуралізації мігрантів та збереження соціальної згуртованості [96]. Здебільшого до таких заходів вдаються держави, які використовують у своїй міграційній політиці селективний підхід до регулювання міграційних процесів та перебувають у деяких випадках в умовах демографічної кризи.

Тенденція до зростання сімейної міграції у сучасному світі обумовлюється активними процесами осібної міграції. У зв'язку з цим доцільно окремо виокремити типову схему *односторонніх міграційних процесів домогосподарств* (рис. 1.3). В умовах зростаючої мобільності

населення процеси міграції домогосподарств постають актуальним об'єктом державної міграційної політики для більшості держав з високим рівнем трудової міграції. Дана проблема розглядається на рівні МОМ, при цьому звертається увага на недостатню увагу науковців і державних діячів до сімейної міграції та фактичну відсутність даних для системного аналізу її трендів [97, с. 9-10].

Рис. 1.3. Схема односторонніх міграційних процесів домогосподарств

Джерело: побудовано на основі [51]

Міграційні процеси домогосподарств на практиці стають результатом успішної адаптації окремих з його членів та наступного залучення інших. Іншим проявом цього явища може бути виїзд осіб з створенням сім'ї вже за кордоном. В такій ситуації асиміляція буде відбуватися швидше, проте наслідки втрат для держави походження будуть значно нижчими, ніж у разі виникнення ситуації виїзду всієї сім'ї і народження дітей у новому місці проживання.

Проаналізовані типові схеми міграційних процесів (рис. 1.3, 1.4) відображають по суті міграційні втрати. Беручи до уваги свободи і права вільного переміщення сучасної людини практично всі країни забезпечують їх втілення у чітко визначеному правовому режимі, проте застосовують при цьому відмінні заходи стимулювання щодо ефективного залучення міграційного капіталу у місцеву економіку та повернення громадян з

міграційним досвідом. Отже, виникають *зворотні міграційні процеси з певним рівням державного регулювання*. Одним із актуальних його типів є репатріація, яка є актуальною для організації процесів повернення виселених раніше етнічних груп, а також шукачів притулку і біженців, що масово емігрують з держав зі збройними конфліктами [87, с. 855-875]. Репатріація є актуальною проблемою і для українських вимушено-переміщених осіб, які масово мігрували внаслідок збройної агресії РФ. Реєміграція як процес повернення базується на основі державних стимулів щодо суспільства походження або на основі міжнародної підтримки осіб з невизначеним правовим статусом (для прикладу, програма сприяння реінтеграції та добровільному поверненню MOM – AVRR).

Як зазначає Шапоренко О. І. [82, с. 254], частиною реінтеграції є регульований зворотній міграційний процес. Реінтеграція базується на залученні мігрантів після повернення в економічне, соціальне і культурне життя і є складним процесом, який доцільно оцінювати на сімейному, індивідуальному, громадському, суспільному та економічному рівнях [104, с. 4]. *Зворотній міграційний процес може бути як регульованим, так і добровільним* (у випадку безуспішної адаптації або недосягнення визначених цілей (отримання знань, досвіду чи певної суми доходу,)), а також *примусовим, якщо* держави приймаючого суспільства здійснюють заходи вимушеного характеру.

Смалійчук Г. В. [78, с. 75] доводить, що поширеною сучасною та актуальною схемою міграційних процесів є *реверсна міграція*. Причиною реверсних міграційних процесів є цільове стимулювання реєміграції, що, як правило, після міграційної хвилі, обмежені у часі та супроводжуються використанням дієвих інструментів стимуляції, наприклад потужної урядової програми реєміграції, спрямованою на всіх мігрантів або громадян, що відповідають певним критеріям – економічної активності, віку, кваліфікації, готовності інвестувати в бізнес, професії тощо (рис. 1.4).

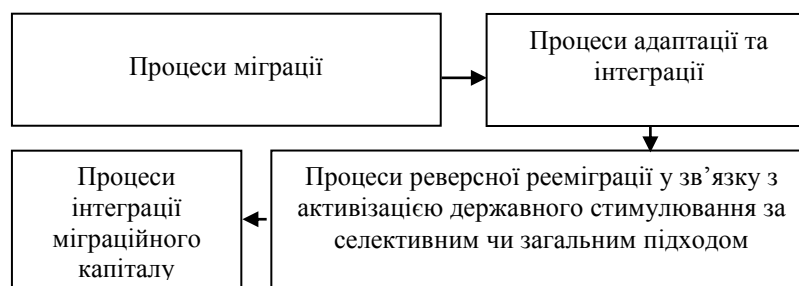

Рис. 1.4. Схема реверсних міграційних процесів

Джерело: побудовано на основі [51]

Таким чином, міграційні процеси є одним з основних понять міжнародного ринку трудових ресурсів, дослідження яких передбачають застосування комплексного підходу. Однією із головних ознак міграційних процесів є наявність певних етапів їх реалізації та структура. Характер перебігу міграційних процесів визначає їх наслідковість, оцінювання якої потрібно проводити як на рівні держави, регіону чи населеного пункту, так і на індивідуальному рівні. Міграційний процес є динамічною категорією, тому його потрібно досліджувати з точки зору визначення етапів їх формування та розвитку. Це дозволить обґрунтовувати пріоритети ефективної міграційної політики в частині їх регулювання у невід'ємному взаємозв'язку з умовами соціального та економічного середовища.

1.2. Формування середовища розвитку міграційних процесів в умовах глобальних викликів сучасності

Сьогодні головні протиріччя глобальної економіки пов'язані з формуванням у межах провідних держав Заходу замкнутої господарської системи. Ці процеси можна простежити за такими напрямками: 1) спрямованість міграційних потоків з країн «третього світу» в розвинені регіони планети; 2) концентрація переважної частини технологічного та інтелектуального потенціалу людства у постіндустріальному світі; 3)

зосередження у межах ОЕСР головних торговельних потоків; 4) замикання міжнародного руху капіталу та інвестиційних потоків та на ринках, які формують реферативну групу зацікавленого бізнесу з країн ОЕСР [91]. Водночас замкнутість системи ускладнює вирішення діалектики протиріч, що у вимірах світової економіки потребує її розмикання.

В науковому дослідженні Бараняка І. [2] зроблено висновок, що спільного й універсального визначення викликів сучасності повністю не систематизовано, оскільки надзвичайно складно охопити зміст проявів сучасного світу стосовно економічної діяльності. У найбільш загальному вигляді їх можна подати з точки зору закономірних взаємопов'язаних процесів та явищ економічного буття сучасного суспільства, що ведуть до системних змін у процесах соціально-економічного розвитку.

Дослідження міграційних процесів з точки зору впливу на соціально-економічний розвиток потребує поглиблення теоретико-методичних підходів. Дослідник міграційних процесів Кравчик Ю. В. [44, с. 155] акцентує увагу на сучасній проблемі недосконалої економічної та соціальної державної політики щодо вирішення низки проблем, що пов'язані з міграцією. Разом з тим обґрунтування системних підходів до оцінки впливу міграційних процесів на соціально-економічний розвиток України носить вибіркового характер. Оскільки українське суспільство розвивається як міграційно активне уже тривалий період часу, актуальними стають питання впливу міграційних процесів на бізнес, економіку, інвестиційну сферу, самозайнятість, ринки праці, демографічне відтворення, сфери охорони здоров'я, освіти, культури, систему соціального захисту, соціальну інфраструктуру, якість і рівень життя населення тощо (табл. 1.1). Комплексна сукупність таких індикаторів у значній мірі визначає пріоритетні напрями державної політики регулювання міграційних процесів, що базуються на оцінці середовищних передумов їх розвитку та формування в умовах сучасних глобальних викликів та загроз.

Таблиця 1.1

Вплив міграційних процесів на соціально-економічний розвиток країни

Параметри соціально-економічного розвитку	Вплив міграційних процесів	
	Позитивний	Негативний
Система соціального захисту	Зростання пенсійного забезпечення населення завдяки страховому стажу, що був набутий за кордоном	Нестача мобілізованих фінансових ресурсів у контексті втрат чисельності працездатного населення як платників у пенсійного фонду та фонду соціального страхування тощо
Рівень і якість життя населення	Можливості забезпечення гідного і якісного рівня життя завдяки міграції	Посилення соціально-економічної нерівності між різними прошарками населення
Соціальна інфраструктура	Стимулювання конкурентних відносин з пропозицією конкурентоспроможних і якісних послуг (медичних, освітніх, транспортних тощо)	Низький рівень попиту на послуги та зниження рівня їхньої якості, зменшення інвестицій у підготовку робітничих кадрів і фахівців
Ринки праці	Зниження навантаження на ринок праці (нижчі витрати на фонд оплати праці, зниження безробіття тощо)	Низький рівень конкуренції на ринку праці, демотивація розвитку особистісного потенціалу
Демографічне відтворення	Зниження навантаження на соціальну інфраструктуру	Зниження народжуваності, втрати демографічного потенціалу внаслідок еміграції жінок фертильного віку, зростання обсягів народження за кордоном
Бізнес і самозайнятість	Залучення капіталу мігрантів (досвіду, знань, доходів) у реалізацію економічних проєктів	Нестача робочих кадрів на ринку праці на міграційно активних територіях
Інвестиції	Залучення доходів мігрантів у формі активних інвестицій	Переважаання споживчих (пасивних) інвестицій з низьким рівнем віддачі
Економічне зростання	Зростання попиту на внутрішньому споживчому ринку завдяки доходам мігрантів	Втрати людських виробничих ресурсів, інноватизація економічних процесів

Джерело: систематизовано автором

В сучасних умовах середовище формування та розвитку міграційних процесів являє собою складну і багаторівневу систему факторів, які безпосередньо впливають на формування міграційного потенціалу,

переміщення мігрантів та їх соціально-економічні наслідки. Це середовище може мати різні характеристики на різних рівнях – домогосподарства, населеного пункту, регіону чи держави.

В умовах сьогодення глобалізація породжує конкуренцію між державами за людські ресурси, окрім ситуації всередині країни вплив умов середовища на процеси міграції залежить від параметрів конкурентного середовища – на рівні держав, регіонів чи транскордонних регіонів, що приймають мігрантів, та інших ареалів. Тобто сучасне соціально-економічне середовище формування й розвитку міграційних процесів розвивається таким чином, що окрім динамічних внутрішніх покращень забезпечує і зростання інших конкуруючих територій.

Як зазначає Іляш О.І. [38, с. 289], розуміння середовища розвитку міграційних процесів є важливим для обґрунтування методів та моделей міграційної політики, що базуються на превентивних засадах. Йдеться про міграційну політику превентивного характеру або політику запобігання міграційним втратам, що є актуальною для суспільств із зростаючими та неконтрольованими міграційними процесами. Залежно від домінуючої мети міграційних процесів, на практиці визначаються пріоритетні превентивні заходи з покращення стану середовища розвитку і життєдіяльності суспільства. В Україні домінує міграція з метою працевлаштування, тому актуальним пріоритетом міграційної превентивної політики є покращення можливостей і умов працевлаштування та забезпечення гідної оплати праці [71, с. 76].

Зупинимось детальніше на факторах формування середовища розвитку міграційних процесів у контексті їх головних етапів (формування потенціалу процесу міграції; підготовка до міграції; особня міграція; міграція домогосподарства (сімейна); адаптація та інтеграція; демографічне відтворення на новому місці перебування; натуралізація; акультурація; вимушене повернення (екстрадиція, депортація); рееміграція, зокрема реверсна, інтеграції міграційного капіталу; процеси асиміляції наступних

поколінь.

Для регіонів чи країн з різним міграційним профілем важливість аналізу чинників для різних етапів міграційних процесів може відрізнятись. Це залежить від міграційної ситуації в країні, що детермінована характеристиками міграційного процесу, зокрема їх наслідків та причин, стратегії, моделі, концепції, тактики державної міграційної політики. Окрім того, значний вплив має загальна соціально-економічна ситуація. Наприклад, під час демографічної кризи аналіз чинників міграційних процесів вже на етапі формування міграційного потенціалу стає потужним чинником стримування міграційних втрат. Те ж стосується і рівня пріоритетності заходів протидії сімейній міграції, а також домінування одностороннього міграційного процесу. В умовах нестачі інвестиційних ресурсів для внутрішньої економіки, доцільно аналізувати фактори, що визначають потенційні можливості інтеграції міграційного капіталу, що дозволить обґрунтовувати інструменти залучення мігрантів до різних форм капіталовкладень на взаємовигідній основі. Фактори можуть взаємодоповнювати один одного на різних етапах та формувати цілісне факторне середовище для визначення його умов та розвитку міграційних процесів.

У табл. 1.2 узагальнено фактори, які детермінують середовище, в якому формується міграційний потенціал як базовий етап міграційних процесів. Цю групу факторів доцільно аналізувати в тих країнах, які страждають від високих міграційних втрат. Тому для них доцільно реалізувати послідовну ефективну міграційну політику, що базується на заходах превентивного характеру.

Корнієнко О. О. [43, с. 9] пропонуємо узагальнювати фактори формування міграційного потенціалу з врахуванням специфіки особистісного психоемоційного сприйняття, оскільки кожному індивіду властиві різні інтереси, цінності та потреби, що формують його поведінку. Фактично стратегія якості життя людини залежить від моделі поведінки (трудової,

соціальної, економічної) залежить. Дана стратегія може орієнтуватись на:

- безперервну самореалізацію і розвиток, коли мета матеріального добробуту є похідною;
- комплексне задоволення потреб самореалізації і розвитку з одночасним забезпеченням високого матеріального добробуту;
- забезпечення високого матеріального добробуту, з врахуванням ринкових умов та, здебільшого, ігнорування у певній сфері особистісних талантів і потреб;
- забезпечення такого рівня життя, що дозволяє задовольняти базові потреби;
- адаптацію соціального захисту з доступом до мінімального рівня стандартів (т. зв. добровільне безробіття, відсутність мотивації до навчання тощо);
- виживання у складних ринкових умовах.

Таблиця 1.2

**Факторне середовище формування міграційного потенціалу
як базового етапу міграційних процесів**

Контекстуальні фактори	Внутрішні фактори
- Середовище, в якому задовольняються потреби та інтереси – політичне, соціально-економічне, екологічне, природно-кліматичне, безпекове, культурне	- Психоемоційні особистісні – інтереси, потреби, установки (схильності), цінності,
	- Діяльнісні особистісні – цілі, мотиви, економічна, соціальна, трудова, поведінка
- Середовище можливостей, в якому задовольняються інтереси, потреби тощо – інформаційне, конкурентне	- Особистісні конкурентні – вік, стать, стан здоров'я, освіта, кваліфікація, досвід, знання мов, темперамент та енергійність
	- Особистісні статусні – сім'я, зайнятість, добробут, місце проживання, власність

Джерело: авторська розробка

Гук О.І. [21, с. 33] переконливо доводить, що на потенціал міграції значний вплив має середовище можливостей. Міграційний потенціал зростає у випадку, якщо у країні походження мігранта спостерігається відсутність добросовісного конкурентного середовища – в доступі до ринків праці,

природних ресурсів, житла і його благоустрою, можливостей підприємництва, якісних послуг соціальної інфраструктури, кредитування, політичної і громадської активності тощо. У випадку розвинутого інформаційного середовища, яке надає якісну реальну інформацію щодо можливостей вибору стратегії якісного життя людини, стан конкурентного середовища дозволяє реалізовувати такі можливості шляхом реалізації різних напрямків діяльності людини – освітніх, трудових, громадських, політичних, творчих. Якщо у конкурентному середовищі є переважаючими неформальні відносини, залежність бізнесу від влади, корупція та інші суб'єктивні прояви, то це може стати головною причиною збільшення потенціалу міграції, особливо у випадку, якщо потенційна приймаюча країна позиціонує себе як держава можливостей.

Гречко О. [15, с. 76] стверджує, що не завжди контекстуальні фактори мають наслідком реалізацію певного потенціалу міграції. Як свідчать результати соціологічних опитувань молоді щодо потенціалу міграції, значний вплив здійснюють на неї такі фактори контекстуального характеру, як низький рівень задоволення інфраструктурними умовами у місці проживання, а також політика місцевого уряду. Не дивлячись на це, таке невдоволення проявляється лише на «планах» мігрувати і не перетворюється в реальну міграцію [99]. Отже, контекстуальні чинник, які мають сильний вплив на умови середовища, здебільшого можуть підвищувати рівень соціальної напруги, проте не відображаються у реальних переміщеннях трудових ресурсів.

На етапі підготовки до міграції її потенціал є таким високим, що спонукає осіб до збору спеціальної інформації, формування вподобань до переміщень у конкретний регіон (країну), вивчення досвіду інших осіб. У табл. 1.3 наведені підходи до розподілення факторних оцінок у процесі підготовки до міграції. Головним питанням на даному етапі є вибір територіальної одиниці процесу міграції – конкретного населеного пункту, регіону чи країни.

Таблиця 1.3

**Оцінка середовища територіальних суб'єктів міграційного процесу в
ході підготовки до міграції**

Контекстуальні умови		Умови зовнішнього середовища	
- <u>Соціальні особливості</u> : можливість підтримки зв'язків із суспільством походження, позиція сім'ї	- <u>Промоційні</u> : заходи зацікавлених осіб щодо підтримки міграції (навчальних закладів, роботодавців, суб'єктів влади тощо)	- <u>Культурні</u> : знання рідної культури, патріотизм, рівень правової культури, суспільна єдність	- <u>Безпекові</u> : інформаційні, антропогенні, екологічні, військові, ксенофобські загрози
- <u>Цілі</u> : нематеріальні, матеріальні, очікування їх втілення після міграції	- <u>Дивергенції</u> : відмінності в умовах середовища у різних сферах	- <u>Екологічні</u> : доступ до чистої води, екологічна ситуація, озеленення, можливість рекреації	- <u>Екологічні</u> : доступ до чистої води, екологічна ситуація, озеленення, рівень урбанізації, можливості рекреації
		- <u>Безпекові</u> : антропогенні, військові, екологічні, інформаційні загрози	- <u>Культурні</u> : прийнятність мови, культури, поведінкових особливостей, цінностей; темп і стиль життя

Джерело: узагальнено автором за: [2; 8; 9; 13; 61]

Провідний вплив серед особистісних чинників на прийняття рішення щодо процесу міграції може мати позиція сім'ї потенційного мігранта [85, с. 5]. Соцістальний чинник може переважати вагу інших детермінант, навіть в умовах значних переваг, що існують у соціально-економічному середовищі приймаючого суспільства. Також специфічним є вплив рівня схильності до ризиків. Проведені дослідження вчених [89, с. 1463-1498] доводять, що ця властивість має значний вплив на прийняття рішення щодо міграції як за внутрішнім, так і за зовнішнім вектором. Тобто, якщо потенційний мігрант готовий йти на ризик та мігрувати, то це у першу чергу є його внутрішньою психоемоційною особливістю і тоді відстань до місця міграції може бути будь-якою віддаленою.

У процесі обрання бажаного територіального об'єкта міграційного процесу одним із найважливіших чинників є ментальні особливості потенційного мігранта. Ментальність обумовлює спільність суспільства та визначається унікальністю особистості, що володіє певним менталітетом [21,

с. 30].

Важливо наголосити, що для населення багатьох держав суттєвими факторами сьогодні стали екологічні умови на етапі підготовки до міграції. Зміни в екологічній ситуації можуть мати наслідком нестачу чистої води та продовольства, що є необхідним для забезпечення базових потреб людини [101]. Міграція за таких умов створює інший вимір, а саме виживання. Така міграція характерна для країн, що розвиваються, а також доповнює міграційну карту світу мігрантами, що готові ризикувати своїм життям і здоров'ям заради отримання шансу перебувати у більш розвинутому суспільстві у приймаючій країні (прикладом може слугувати міграція з приморських держав Африки до Європи морськими шляхами [84]).

Западнюк С. О. в праці [34] особливу увагу приділяє відмінностям у відносному рівні забезпечення країн факторами виробництва як одній із причин, що обумовлює відмінності у їх відносній вартості. На думку цього вченого, причиною виникнення та поширення діяльності ТНК стало використання їх керівниками на ринках іноземних країн т. зв. специфічного активу компанії, до якого дослідник відносить менеджмент, НДДКР з метою створення відповідних продуктів та оптової торгівлі. У результаті торговельного обміну, що виникає внаслідок різного рівня забезпечення держав факторами виробництва, держава, що володіє у більших масштабах специфічними активами, отримує завдяки ТНК, можливості обмінюватись своїми «віртуальними» послугами на повністю «уречевлений» асортимент товарів. Тобто результати висококваліфікованої праці, які створюють специфічний актив (не перетворюючи ресурси, що дані людині природою), підпадають під обмін на результати праці із нижчим рівнем кваліфікації із переробки ресурсів природного походження. Отже, за своїм економічним значенням малочисельні експати фактично врівноважують сукупність багаточисельних кваліфікованих працівників у країнах-реципієнтах прямих іноземних інвестицій, нівелюючи значною мірою економічні передумови ауткамінгової трудової міграції.

У процесі створення ТНК бізнес краще забезпечених специфічними активами держав уникає ескалації у сфері соціального напруження у країні основного базування внаслідок винаймання іноземців та окремих проблем на ринку житла, які б могли створити відносно бідніші іноземці. Іванісов О.В. [36, с. 49] визнає те, що частка внутрішньофірмової торгівлі збільшується в залежності від збільшення рівня різниці у відносному рівні забезпеченості держав факторами виробництва і дає підставу розглядати граничні продукти різних факторів у контексті їх вартісної гнучкості. Якщо ТНК, які є фактично глобалізованими власниками робочих місць, намагаються через процеси перенесення виробництва дорожче їх продати у країні з дефіцитом капіталу, то робочу силу із країн з надлишком праці доцільно аналізувати як глобалізованого покупця робочих місць у країнах з надлишком капіталу, де їх вартість є нижчою, або ж навпаки сильніше цінується робоча сила.

Таким чином, в сучасних умовах нестабільності мобільність капіталу стає фактично мірилом рівня свободи, з якою капітал переміщуються під впливом зміни процентної ставки з країни в країну. Відповідно глобальне соціально-економічне середовище спонукає економічно-активне населення до міграції з країни в країну, що обумовлюється впливом різниці у величинах заробітної плати, яка детермінується різним рівнем капіталонасиченості їх економіки. Проте в дійсності попит на робочу силу виникає лише в умовах відповідності рівня її якості технічним та технологічним характеристикам вакантних місць праці. Згортання інвестиційних проєктів в багатьох країнах світу означає для національної економіки структурне безробіття та даунсайзинг, проблеми яких вирішуються шляхом заходів із професійного перенавчання трудових ресурсів, які вважають низько мобільними через тривалість процесу і поширюють це бачення на їх територіальне пересування. Міжнародну мобільність трудових ресурсів також ускладнює існування асиметричності інформації щодо їх кваліфікаційного рівня та ситуація на ринку оренди житла, що вимагає більш змістовного чіткого розмежування інструментів державної міграційної політики.

1.3. Моделі та інструменти міграційної політики держави

Сукупність завдань і інструментів міграційної політики є базисом для розробки комплексу заходів та засобів, що спрямовані на ефективне вирішення найбільш актуальних проблем розвитку міграційних у контексті соціально-економічного розвитку. Ієрархія та структура засобів реалізації міграційної політики має яскраво виражені національні специфічні риси, що пов'язане з різноманітністю політичних, історичних, соціальних, економічних та інших умов розвитку держави. Найважливішою метою міграційної політики є захист національних ринків праці від неконтрольованих притоків іноземної робочої сили. Це вимагає застосування широкого кола заходів, що спрямовуються на запобігання процесам імміграції та скорочення чисельності іноземної робочої сили у країні перебування [2].

Гринкевич С. С. [17, с. 88] вважає, що міграційна політика тісно пов'язана з демографічними процесами росту населення певних держав та світу. Таким чином, міграційна політика повинна формуватися у результаті синергії зовнішньої та внутрішньої політики держави, що зумовлюється специфічними особливостями трудових міграційних процесів, що залежать від системи природних та соціально-економічних чинників. Так, на думку Дж. Уїкхема (директора Дублінського Інституту дослідження ринку праці) [95], залежність від мігрантів економіки Європи через очікування демографічних спадів є неприйнятним аргументом. Зважаючи на обмеженість ресурсів та посилення екологічних проблем, відповідальна політика у багатих індустріальних державах повинна бути спрямована, на те, щоб швидше, навпаки, поступово зменшувати рівень приросту населення.

Міграційні процеси є актуальним об'єктом державної політики. У зв'язку з цим важливо розкрити зміст, інструменти, методи та моделі реалізації державної міграційної політики.

Реалізація міграційної політики у наукових дослідженнях процесів міграції та практиці державного управління розглядається з точки зору сукупності певних методів, інструментів та заходів, що спрямовані на

встановлені цілі. У табл. 1.4 наведені приклади дефініцій, що конкретизують інституційний, інструментальний та цільовий зміст державної міграційної політики. Таким чином розкриваються їхня процесна сутність та практична спрямованість.

Таблиця 1.4

Зміст міграційної політики у працях українських дослідників

Автор	Цільові особливості	Інституційні особливості (суб'єкти політики)	Інструментальні особливості
Шапоренко О.	Створення умов для переміщення мігрантів; Реалізація прав мігрантів, що гарантовані державою; Врахування у процесі реалізації політики перспективних і поточних потреб країни Збереження територіальної цілісності країни Врахування стану демографічної ситуації	Держава	Соціально-економічні та адміністративно-правові заходи
Сафонов Ю.	Регламентация кількісних та якісних параметрів міграційного процесу Реалізація головних пріоритетів міграційної політики	Органи місцевого самоврядування Органи державної виконавчої влади	Економічні, юридично-правові, організаційні, фінансові, соціальні, інформаційні заходи
Романюк М.	Регулювання демографічної, соціальної, економічної структури міграційних потоків Упорядкування міграційного простору Регулювання структури міграційних потоків (якісно-кількісний підхід) Регулювання руху мігрантів	Громадські об'єднання Урядові структури	Інформаційне забезпечення Адміністративні, правові, організаційно-фінансові заходи
П'ятковська О.	Забезпечення належного рівня економічної рівноваги та соціальної справедливості Регулювання наслідків інтеграції, переміщення, працевлаштування Впорядкування процесів міграції, їх структури, обсягів, рівня інтенсивності	На міжнародному та інтеграційному рівнях – міжнародні інституції На державному рівні – державні інституції	Інформаційні, соціально-психологічні, організаційні, адміністративні, суспільні, ринкові, нормативно-правові механізми
Загурська-Антонюк В., Мошенський С.	Впорядкування міграційного простору Можливості втілення свободи вибору із узгодженням інтересів суспільства та людини	Громадські організації та їх об'єднання Урядові установи	Організаційно-фінансові, науково-технічні, адміністративні, правові засоби і заходи

Джерело: [33; 47; 75; 82]

Міграційна політика формується на основі державного регулювання, і

здійснюється конкретними суб'єктами влади. Малиновська О. А. [50, с. 68] зазначає, що регулювання структури, обсягів, векторів міграційного процесу визначає у практичному (вузькому) розумінні змістовне наповнення політики регулювання міграційних процесів. Хоча міграційну політику слід також розглядати як концепцію (доктрину) регулювання із встановленням майбутніх цілей сталого розвитку. У юридичному аспекті міграційну політику можна розглядати як сукупність заходів державних інституцій, що спрямовуються на: створення для осіб-мігрантів умов для реалізації їхнього потенціалу; регулювання міграційних процесів; ефективне використання демографічного і соціально-економічного потенціалу; інтеграцію мігрантів у демократичне правове суспільство; забезпечення територіальної цілісності та безпеки країни [61, с. 58].

Спираючись на різноманітні визначення різних управлінських аспектів у сфері міграції, під *міграційною політикою* пропонуємо розуміти систему державних заходів, що реалізуються у взаємодії з міжнародними та недержавними інституціями, що передбачають реалізацію заходів, що спрямовані на вплив на характеристики міграційних процесів із задоволенням потреб та інтересів осіб-мігрантів, держави та суспільства і врахуванням дій інших держав, які впливають на процеси на глобальному ринку робочої сили (табл. 1.5).

Міграційні процеси, які виступають об'єктами державної міграційної політики, характеризуються певними етапами, метою, соціально-правовою структурою мігрантів, обсягами, динамікою та інтенсивністю переміщень, станом, часовими, географічними та векторними ознаками, різноманітними факторами формування та наслідками.

Інструменти державної міграційної політики мають певну специфіку реалізації на різних етапах та можуть скеровуватись на зміну характеристик міграційних процесів, зокрема векторів переміщень — зовнішнього (транзитного, виїзного, повернення, в'їзного) та внутрішнього.

Таблиця 1.5

Зміст інструментів державної міграційної політики

Інституційні особливості	Цільові особливості	Інструментальні особливості
Недержавні інституції Міжнародні інституції Держава в особі регіональних і центральних органів влади та органів місцевого самоврядування	Врахування політики інших країн у сфері залучення людських ресурсів Системне регулювання характеристик міграційних процесів з метою: - узгодження інтересів учасників міграційного процесу – емігрантів та їх домогосподарств, іммігрантів (досягнення поставлених цілей за рахунок використання міграційного капіталу), держави походження (інвестиційно-орієнтована модель інтеграції міграційного капіталу), суспільства походження; - забезпечення «ефективності» міграційного процесу, що виражений в інтеграції міграційного капіталу в державі та суспільстві походження;	Заходи застосування різноманітних методів – інформаційних, нормативно-правових, бюджетних, адміністративних, економічних, фінансових, соціально-захисних, соціально-демографічних, соціально-культурних

Джерело: побудовано автором

Метою державної міграційної політики є забезпечення «успішності» міграційних процесів, що спрямоване на задоволення інтересів учасників міграційного процесу – суспільства та держави походження, домогосподарства та особи-мігранта. В ідеальному випадку вигоду отримують держава і суспільство-реципієнт, проте у процесі глобальної конкурентної боротьби за людські ресурси у системі інструментів державної міграційної політики перш за все беруться до уваги національні (внутрішні) інтереси. На думку Іванісова О.В. та Лебединської О. С. [36, с. 55], рівень ефективності державної міграційної політики визначається шляхом підбору конкретних методів, що відповідають соціально-економічним та демографічним інтересам держави. У той же час доцільно враховувати інтереси і інших учасників міграційного процесу.

Методи державної міграційної політики можна розподіляти за такими групами:

- інформаційні;

- соціально-культурні;
- адміністративні;
- нормативно-правові;
- фінансові;
- бюджетні;
- соціально-демографічні;
- економічні;
- соціально-захисні.

У ході реалізації міграційної політики інтереси осіб-мігрантів залежать від мети їх переміщень. Здебільшого вони полягають у набутті нового досвіду та знань, покращенні рівня добробуту. В залежності від типу економічної поведінки, особистісних характеристик та інвестиційних можливостей, особи-мігранти приймають рішення щодо застосування набутого міграційного капіталу – знань, фінансів, досвіду. При цьому варіативність застосування міграційного капіталу для них може бути наступною:

- інвестиції у нерухомість, землю (пасивні активи з можливістю зростання їх вартості);
- погашення боргів;
- інвестиції у соціальні та бізнес- проекти – інших осіб та власні;
- витрати на поточні споживчі цілі та на придбання товарів з тривалим користуванням (меблі, автомобіль, побутова техніка тощо);
- витрати на покращення рівня благоустрою житла;
- витрати на відпочинок, навчання, лікування, фінансування сімейних подій (наприклад, організація весілля);
- депозити, заощадження [57, с. 53];

Держава отримує певні переваги у процесі реалізації міграційної політики шляхом інтеграції міграційного капіталу та формування інвестиційно-орієнтованої поведінки мігрантів. При цьому споживчо-витратна поведінка мігрантів має стимулюючий вплив на процеси соціально-

економічного розвитку. У цьому контексті інтеграція міграційного капіталу в залежності від ситуації у міграційній сфері може стосуватись:

- іммігрантів, що перебувають на території країни (регіону, населеного пункту);
- своїх громадян, що набули у ході міжнародних переміщень міграційний капітал.

Винничук Р. О. [10, с. 147] зазначає, що державна міграційна політика розкривається через її моделі та методи. Фактично *методи* міграційної політики являють собою способи управлінського впливу, а модель міграційної політики – це типові приклади взаємного використання інструментів регулювання міграційних процесів з урахуванням стратегії і тактики, концепції, що притаманні для певних держав (регіонів, населених пунктів). *Концепція* міграційної політики розкриває при цьому способи та межі втручання держави у міграційний процес, а *стратегія* міграційної політики – обмежені у часі ситуативні пріоритети, які передбачають залучення людських ресурсів (для суспільств з високим рівнем міграційної привабливості), мінімізацію міграційних втрат для країн-донорів, конкурентоспроможний перерозподіл людських ресурсів (для інтеграційно відкритих та конкурентоспроможних суспільств). *Тактика* регулювання міграційної політики розкривається через практичні заходи, що спрямовуються на стримування, стимулювання, або ж заборону (тимчасову чи постійну).

Методи та моделі державної міграційної політики залежать від:

- наслідків міграційного процесу із відображенням на інформаційному, культурному, економічному, соціальному та політичному середовищі;
- домінуючого характеру міграційного процесу, профілю та міграційної ситуації регіону (держави);
- концепції державної міграційної політики та її структурі (рівень балансування між автаркією та відкритістю);
- ефективності управлінських рішень;

- рівня політичної культури та схем публічного управління.

Як свідчить зарубіжний досвід, визначення *моделей державної міграційної політики* може здійснювати з використанням різноманітних підходів, а саме [73]:

- в залежності від характеру інтересів – неокорпоративістська (високий рівень узгодження інтересів суспільства, держави та домогосподарств), елітарна (надаються пріоритети інтересам для окремих груп), плюралістична (забезпечується баланс інтересів для всіх учасників), партисипативна (до вирішення питань залучаються недержавні інституції, різні форми самоорганізації осіб мігрантів та інші зацікавлені суб'єкти, що причетні до міграційних процесів) [63, с. 91];

- в залежності від пріоритетів управління – контактна (впровадження режиму малого прикордонного руху, спрощена система стосовно надання права для тимчасового перебування, програми натуралізації й легалізації осіб-мігрантів тощо), фільтруюча або селективна (стосується окремих соціальних груп мігрантів), бар'єрна (встановлює обмеження щодо переміщення з використанням інструментів натуралізації, візової політики, контролю легальності перебування тощо) [80, с. 91];

- в залежності від інтеграційної політики – комунітарна (визнає колективну приналежність мігрантів), інтеракційна (забезпечує єдність у на засадах політичної спільності, взаємодії культур, соціальної рівності тощо), ліберальна (визнає свободи і незалежність особи-мігранта, забезпечує невтручання у його приватну сферу) [72, с. 77];

- в залежності від теоретичної доктрини – демократична (передбачає незначне втручання з метою забезпечення солідарності підтримки і соціального захисту), консервативна (передбачає значне втручання з розвинутою захисною та соціальною системою), ліберальна (передбачає мінімальний рівень втручання і використання ринкових інструментів регулювання) [37].

Окремі дослідники [4; 42; 55] пропонують розглядати міграційну політику у розрізі етапів регулювання і виокремлюють такі моделі державної

міграційної політики:

- модель ситуативної державної міграційної політики, що передбачає обов'язковий характер застосування інструментів в залежності від міграційної ситуації в країні щодо переважання окремих напрямів міграції (зовнішніх або внутрішніх – транзитної, виїзної міграції, в'їзної міграції, процесів повернення);

- модель базової державної міграційної політики, що передбачає обов'язковий характер застосування інструментів на етапі факту переміщення осіб-мігрантів. Це комплекс інструментів, які здатні впливати на глобальні процеси переміщення людських ресурсів;

- модель комплексної державної міграційної політики, що передбачає використання різноманітних інструментів на усіх етапах міграційного процесу;

- модель розширеної державної міграційної політики, що передбачає обов'язковий характер застосування інструментів на тих етапах міграційних процесів, які дозволятимуть встановити їх позитивні наслідки соціально-економічного розвитку.

Міграційна політика у будь-якому випадку не повинна мати негативного впливу на стан соціально-економічного розвитку, зокрема впливати на надмірний рівень урбанізації, погіршення демографічної ситуації, зростання енергоємності виробництва, відсутність інновацій, політичну нестабільність, монополізацію економіки, соціальну напругу тощо.

На рис. 1.5 визначено ключові сфери соціального та економічного розвитку, на які може мати позитивний вплив державна міграційна політика і, тим самим, позитивно впливати на інші ефективність інших напрямів державної політики. Соціально-економічний розвиток є складним антагоністичним та системним процесом, що охоплює численні зміни у багатьох сферах суспільного та економічного життя. Сфери соціально-економічного розвитку поділяються на соціально-економічну, економіко-соціальну, соціальну та економічну.

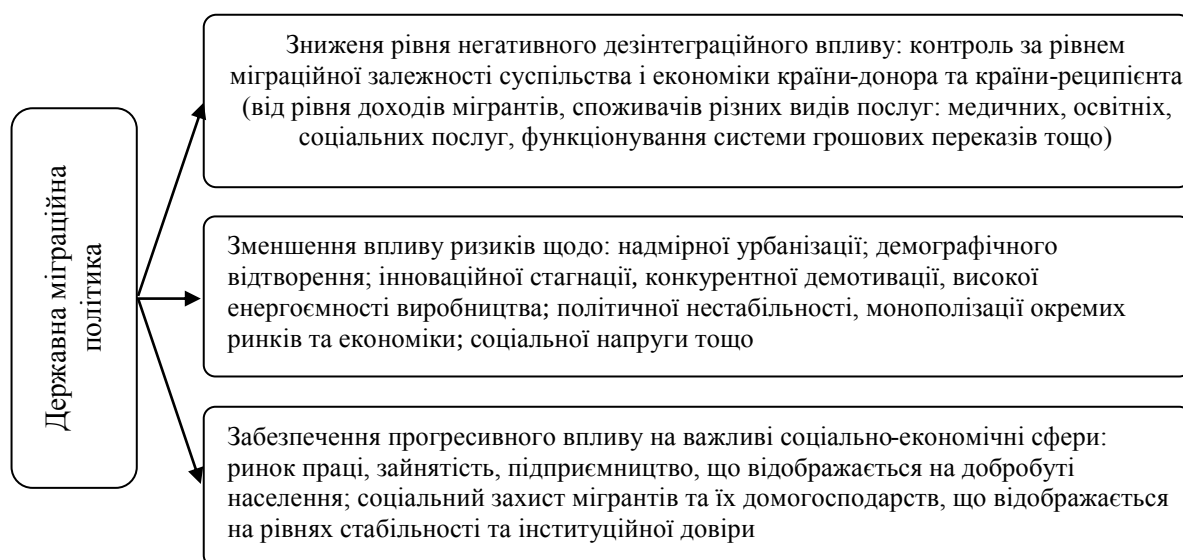

Рис. 1.5. Основні напрями регулювання в межах державної міграційної політики у контексті покращання рівня соціально-економічного розвитку

Джерело: узагальнено автором за [49, с. 199]

Таким чином, головною метою міграційної політики є захист національних ринків праці від надмірної пропозиції робочої сили іноземного походження, на яку немає попиту зі сторони місцевого бізнесу. У розвинутих країнах Заходу міграційна політика реалізується через широке застосування заходів та інструментів, що спрямовані на зменшення імміграції та зменшення чисельності іноземної робочої сили в державі перебування. Міграційна політика формується у результаті взаємодоповнення зовнішньої та внутрішньої політики країни, що проявляється у специфічних особливостях трудового міграційного процесу, що залежать від комплексу природних, політичних та соціально-економічних факторів.

Висновки до розділу 1

1. Проведений аналіз дозволив з'ясувати сутність, структуру та передумови розвитку міграційних процесів у світі та Україні. Доведено високий рівень актуальності та важливості аналізу середовища формування та розвитку міграційного процесу у розрізі різних етапів. На етапі, на якому

відбуваються процеси формування потенціалу до здійснення міграції, систематизовано внутрішні та контекстуальні чинники, на етапі підготовки до процесу міграції проаналізовано контекстуальні (організаційні, особистісні) та зовнішні (реципієнта та суспільств донора) умови. Зроблено висновок про високий рівень взаємозв'язку між суспільствами, з яких походять особи-мігранти, і ймовірними приймаючими суспільствами за соціальними, економічними, природно-кліматичними, екологічними, політичними, безпековими та культурними параметрами. Це дозволяє стверджувати про важливість міграційної політики у контексті налагодження взамовигідного економічного співробітництва між державами в сучасних умовах глобальної економіки.

2. Проаналізовано сукупність факторів, що формують середовище інтеграції та адаптації осіб-мігрантів. У цьому процесі фактори доцільно поділяти за такими групами: міграційна політика країни-донора; міграційна політика приймаючої країни; ставлення країни-реципієнта до осіб-мігрантів; зворотна реакція осіб-мігрантів. З'ясовано пріоритети державної міграційної політики міграційних в залежності від наслідків та рівня асиміляції осіб-мігрантів. Систематизовано головні стимулюючі фактори щодо реєміграції та успішної інтеграції міграційного капіталу як базису для забезпечення високоефективного впливу на рівень соціально-економічного розвитку у суспільстві походження.

3. Визначено сутність та зміст державної міграційної політики як системи заходів держави щодо взаємодії із міжнародними та недержавними інституціями, які передбачають застосування інструментів, що спрямовані на зміну характерних ознак процесів міграції із узгодженим забезпеченням інтересів осіб-мігрантів, держави і суспільства й врахуванням заходів інших країн, що приймають участь у перерозподілі людських ресурсів на глобальному рівні. Систематизовано головні моделі державної міграційної політики в залежності від етапів її реалізації (базову, ситуативну, розширену та комплексну).

РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОСТІ

2.1. Загальні тенденції та проблеми розвитку міграційних процесів в Україні

Останні десятиліття характеризуються стабільною високою міграційною активністю населення у світі. Вона є динамічною категорією і змінюється в залежності від зовнішніх чинників та умов. Також можна стверджувати, що міграційна активність населення у світі формувалась роками і тому залежить від передумов історичного характеру, геополітичного розташування країни, ментальних характерних рис та ряду інших факторів.

На сучасному етапі населення України можна вважати міграційно активним. На думку Супруновського А. [79, с. 203], ця ситуація формувалась в межах *міграційних хвиль*, які були спричинені спочатку причинами і чинниками виживання в умовах складної політичної ситуації в країні: перша хвиля «історичної міграції» відбувалась починаючи з другої половини XIX ст. і характеризувалась переважанням міграції осіб з робітничої сфери діяльності; друга хвиля (так звана «нова міграція») відбувалась з кінця XIX до першої половини XX ст. і характеризувалась переважанням залученням до міграції селянства з бідних прошарків суспільства; третя хвиля відбувалась після II світової війни і характеризувалась переважанням осіб робітничих професій з низьким рівнем кваліфікації, а також інтелігенції [41, с. 72].

Міграційні причини «соціальних катаклізмів» та всебічних утисків прав людини щодо свободи слова і віровизнання поступово трансформувались в економічні, спричинивши четверту «заробітчанську» хвилю міграції з середини 90-х років XX ст. [45, с. 19; 48, с. 45]). З 2010-х років усе більше фахівців почали стверджувати про появу нової п'ятої хвилі міграції, основним мотивом якої є реалізація права на мобільність з пошуком кращих умов навчання, працевлаштування, проживання, демовідтворення [70].

Зупинимось детальніше на аналізі тенденцій розвитку міграційних процесів у період незалежності України. Насамперед слід прийняти до уваги, що Україна є демократичною і правовою державою, розвивається у глобалізаційному просторі з високим рівнем мобільності, що визначає право на вільне пересування людини. При цьому мобільність поширюється не лише рух населення, але й на різні матеріальні ресурси, технології, фінанси, знання, інформацію. Слід зазначити, що висока мобільність і динаміка міграційних процесів забезпечують високий рівень соціально-економічного розвитку у багатьох країнах світу.

Згідно з даними ООН, Україна починаючи з 2000-х років займала 5-е місце в світі за рівнем міграції населення, з 2017 року – змістилась на 8-е місце, але це при тому, що кількість міжнародних мігрантів з України зростала, проте у світі стрімко і з вищими темпами зростали міграційні потоки з Бангладешу, Пакистану та Сирії [92; 93]. Отже, *Україна на глобальній карті міграційних потоків* входить до переліку держав з найбільшою чисельністю міжнародних мігрантів. Україна характеризується «стабільним» рівнем зовнішньої міграції, що визначає її імідж як країни, що є донором робочої сили (рис. 2.1). Згідно даних статистичної бази ООН, у 2020 р. чисельність міжнародних мігрантів з України становила понад 6,1 млн осіб. Середньорічні темпи приросту даного показника починаючи з 1990 р. складає в середньому 1,1 із поступовим пришвидшенням зростання обсягів та темпів росту міграції починаючи з 2010 року. Варто зауважити, що темпи зміни кількісних показників імміграційного процесу коливались на рівні 0,9. Отже, Україна підтримує високі кількісні показники у сфері міграційної активності, що вимагає здійснення аналізу в проблемному аспекті їх причин і наслідків.

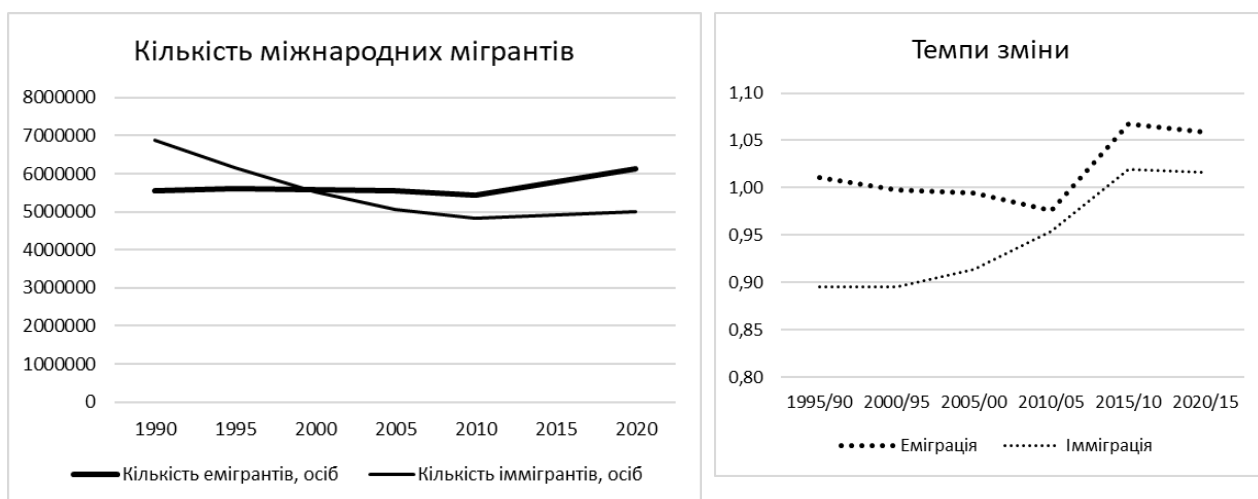

Рис. 2.1. Динаміка кількості мігрантів в Україні (зовнішні в'їзні та виїзні вектори) у 1990-2020 рр.

Джерело: [94]

Важливо відзначити, що висновки щодо динаміки чисельності емігрантів та іммігрантів (зовнішній вектор аналізу) слід здійснювати з критичної точки зору, оскільки при цьому потрібно враховувати депопуляційні процеси в країні. Якщо провести аналіз показників питомої ваги осіб-мігрантів у населенні України, то ситуація дозволяє зробити висновок про значне зростання міграційних втрат країни. У 2020 р. питома вага емігрантів у населенні України становила 11,9 %, в той час як в 1990 р. цей показник становив 10,8% (рис. 2.2). Отже, що стабільно високі показники виїзду робочої сили з України забезпечується значною кількісною базою населення. Проте наявні процеси депопуляції є загрозливими у більшій мірі, ніж це бере приймається до уваги владою і суспільством. Згідно з прогностичними даними міжнародного статистичного порталу «Worldometers», наявна чисельність населення України у 2050 р. скоротиться з 43733,8 тис. осіб у 2020 р. до 35219,0 тис. осіб. Прогнозне падіння обсягів населення за існуючих умов буде складати до 0,77 % щороку проти 0,53 %, що зафіксовано у 2020 р. [102]. Якщо уряд буде ігнорувати вказані тенденції, то це призведе до вкрай деструктивних наслідків для соціально-економічного розвитку України та окремих її територіальних одиниць (зокрема у сільській

місцевості), що у свою чергу зростання вразливості країни до зовнішньо-політичних загроз і впливів.

Рис. 2.2. Динаміка питомих ваг українських міжнародних мігрантів у загальній структурі чисельності населення у 1990-2020 рр., %

Джерело: [94]

Аналізуючи міграційні процеси в Україні, дослідники-науковці здебільшого зосереджують увагу на проблемах людських втрат, що виникають внаслідок процесів еміграції. Разом з тим у сучасному світі, навіть під час пандемії вірусу COVID-19, поглиблюються процеси глобалізації. Багато держав реалізують успішну політику використання людського потенціалу і забезпечують таким чином позитивний рівень динаміки у сфері соціально-економічного розвитку. Порівняно з розвинутими європейськими державами Україна не вважається привабливою для міграції. Проте з рис. 2.3 видно, що питома вага в Україні міжнародних іммігрантів зберігається на стабільному середньому рівні, чого не можна сказати про країни, що є головними реципієнтами мігрантів, які їдуть з України. Розвиток даних країн відбувається в умовах процесів депопуляції, тому їх уряди демонструють зацікавленість у залученні тимчасових освітніх та трудових мігрантів і поступово збільшують масштаби надання більш широких прав щодо проживання і демографічного відтворення (надання громадянства, дозволів на постійне місце проживання тощо).

Аналіз рис. 2.3 свідчить, що значно переважає частка іммігрантів у населенні держав, що характеризуються високим рівнем доходів. Отже,

конкурентні переваги держав з вищим рівнем розвитку поряд з існуючими адміністративними та правовими обмеженнями щодо міграції у підсумку обумовлюють значно вищі показники імміграції до них. В Україні процеси інтеграції іммігрантів є важливим завданням державної міграційної політики і дозволить в майбутньому забезпечити високий позитивний вплив на стан демографічного відтворення та інші явища соціально-економічного розвитку.

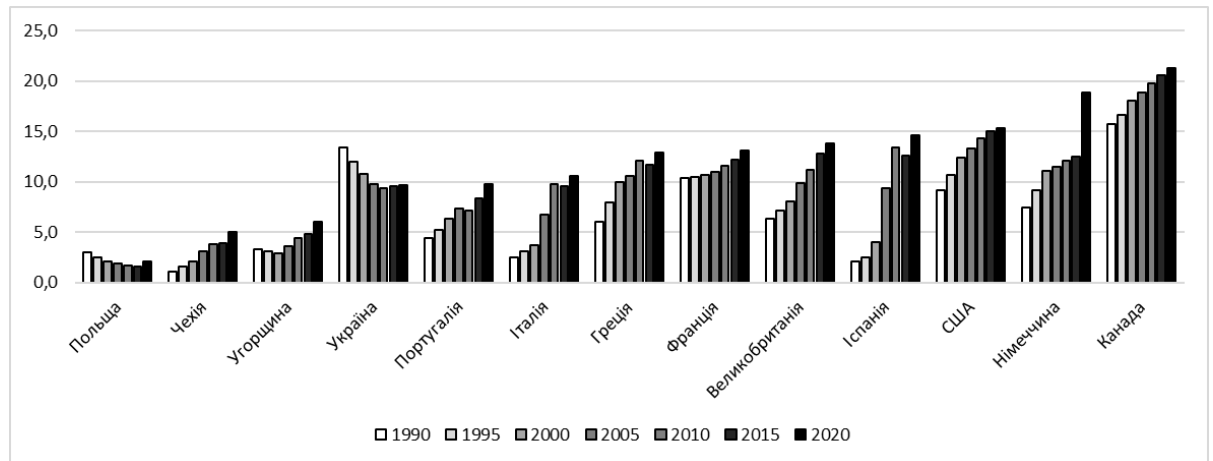

Рис. 2.3. Питома вага міжнародних іммігрантів у загальній структурі населення держав, що є головними реципієнтами осіб-мігрантів з України у 1990-2020 рр., %

Джерело: [94]

Аналізуючи міграційні процеси населення України з точки зору *стаціонарної міграції* (що характеризується зміною місця реєстрації), можна стверджувати, що вона є спадною за всіма векторами (зовнішніми і внутрішніми) в абсолютному вимірі (рис. 2.4). У 2000-х рр. питома вага вибулих і прибулих осіб-мігрантів у загальній чисельності українського наявного населення становила близько 1,6%, у 2020 р. – зменшилась до 0,88-0,89%. Дана тенденція підтверджує той факт, що на даний момент типова схема односторонніх міграційних процесів не проявляється із набуттям громадянства. Проте збільшення масштабів освітньої міграції та посилення ознак її інтелектуалізації, зростання додаткових можливостей зайнятості на ринку праці у більш розвинутих державах, підвищує рівень ризиків міграційних втрат безповоротного характеру. Тому узагальнення аналізу

стаціонарної міграції слід остаточно здійснювати лише на протязі найближчих 5-10 років і відстежувати наступні тенденції і ймовірні трансформації у міграційних хвилях.

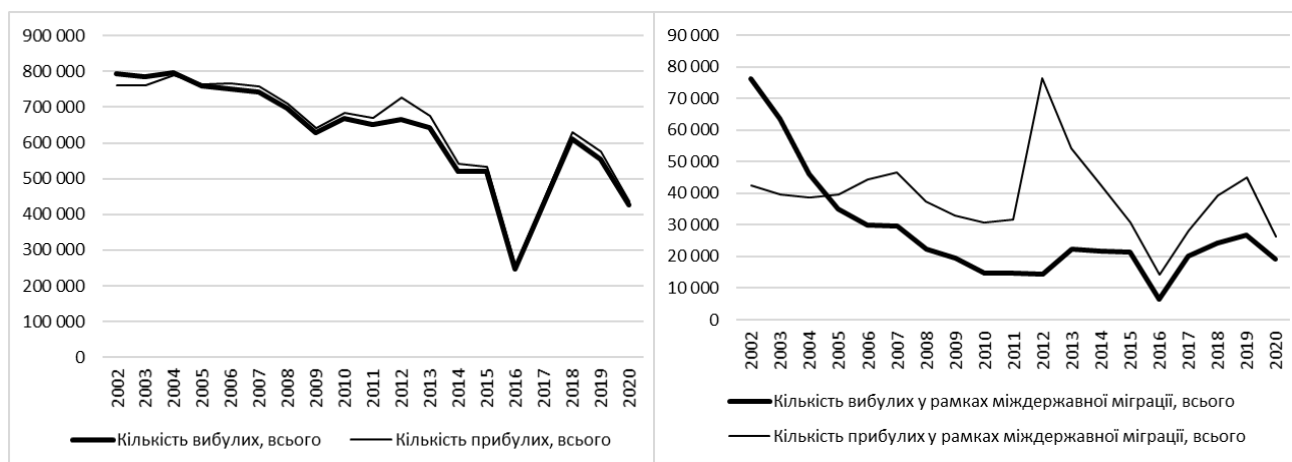

Рис. 2.4. Динаміка стаціонарної міграції населення України у 2002-2020 рр., осіб

Джерело: [60]

Аналіз показників стаціонарної міжнародної міграції у зовнішньому вимірі свідчать, що на протязі останніх років чисельність вибуттів мала тенденцію до зростання, а саме у 2012-2013 рр. та 2017-2019 рр. Дані тенденції дозволяють стверджувати, що проблема щодо посилення державного регулювання стаціонарної міграції не є значущою при даних обсягах. Фактично це узагальнено показує відображення міграційних втрат України безповоротного характеру та вказує на необхідність налагодження співробітництва з інституціями діаспори.

Проведений аналіз територіальної та статевовікової структури стаціонарної міграції дозволяє зробити висновок щодо існування специфіки міграційного процесу у окремих категоріях населення. Також процеси стаціонарної міграції доцільно враховувати у процесі формування прогнозів демографічних показників. Динаміка сальдо міграційного та природного приросту відкриває можливості країни до «компенсації» втрат за рахунок іноземців людських ресурсів. Таку міграційну політику реалізує багато держав Європи, що робить обґрунтованим їх заходи щодо селективного

залучення людських ресурсів з інших країн, зокрема України.

Позитивне міграційне сальдо у межах міжкраїнних переміщень з часом може нівелюватися через зниження чисельності прибулих осіб. Згідно з висновками українських науковців-демографів, слід очікувати зниження рівня інтенсивності міграційних відносин з країнами колишнього СРСР, що до недавнього часу (до повномасштабного військового вторгнення РФ в Україну) забезпечували основну частку прибуттів в Україну, щоправда їх можуть компенсувати міграційні прибуття з держав Центральної Азії та Закавказзя [60, с. 123]. Цей варіант є досить прийнятним для України, але потребує конкретизації заходів державної міграційної політики у напрямі інтеграції прибулих осіб та ефективного використання їхнього потенціалу.

Процеси стаціонарної міграції дозволяють зробити висновки про розвиток на довготривалу перспективу географічної структури міграційного процесу населення України. Найбільше прибулих осіб-мігрантів в Україну у 2020 р. зафіксовано згідно з даними ООН з країн колишнього СРСР. Також зростаючий тренд мають процеси міграції з країн держав Азії (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Географічна структура в'їзної та виїзної стаціонарної міграції України у 2020 р.

	Америка, %	Європа, %	Африка, %	Азія, %	Австралія й Океанія, %
Країни, з яких зафіксована найбільша кількість прибуттів	Канада (0,3) Еквадор (0,4) США (1,9)	Молдова (3,1) Білорусь (3,8) РФ (10,4)	Єгипет (1,8) Нігерія (3,8) Марокко (5,4)	Узбекистан (3,8) Індія (6,9) Туреччина (8,3)	Австралія (0,1)
Частка вибулих осіб по континентах	3,60	15,80	14,70	44,10	0,10
Країни, в які зафіксована найбільша кількість вибуттів	Канада (0,2) Еквадор (0,6) США (2,4)	Німеччина (1,1) Білорусь (1,7) РФ (7,3)	Єгипет (2,1) Нігерія (2,9) Марокко (4,1)	Китай (4,3) Туреччина (6,1) Індія (7,1)	Австралія (0,1)
Кількість прибулих осіб-мігрантів за континентами	2,90	26,10	16,70	47,30	0,10

Джерело: [60]

На азійський континент у 2020 р. припадало 47,30% прибуттів і 44,10% вибуттів. Цікавим є присутність Німеччини серед держав, куди вибувають громадяни України. Домінуюча, проте незначна, серед країн Європи питома вага Німеччини є прикладом того, що інтелектуальна довготривала міграція з України надає з часом можливість до змін постійного місця проживання. В Німеччині сформована нова діаспора із громадян України, що поступово асимілювалися у приймаючому суспільстві і здійснюють подальше демографічне відтворення у цій новій для себе країні. Міграційна поведінка у Німеччині громадян України свідчить про низький потенціал щодо циркуляції міграційних процесів в окремих міграційних мережах, що має наслідком зростання розривів соціально-економічного розвитку між державами.

Варто зауважити, що певний вплив на географічну структуру стаціонарних міграційних процесів має також офіційний ринок працевлаштування. Проведений аналіз свідчить, що між Україною і Індією, Туреччиною, Марокко, Єгиптом та Нігерією міграційний процес набуває досить легальних та сталих ознак. Їхнє регулювання мають підтримувати за даними напрямками інтеграційні та соціально-захисні механізми.

Таким чином, проведений аналіз участі населення України у міграційних процесах на глобальній міграційній карті підтверджує високу їх динаміку. Це свідчить про те, що Україна слідує шляхом розвитку як правова і демократична держава, що відкрита до процесів інтеграції, міграції та глобалізації. Проте зростаючі масштаби міграційних процесів у розвинутих державах із залученням людського потенціалу свідчить про доцільність активізації державної міграційної політики у контексті оцінки їх взаємного впливу з процесами соціально-економічного розвитку держави.

2.2. Аналіз державної міграційної політики України у контексті забезпечення стійкого розвитку економіки

Аналіз державної міграційної політики в Україні свідчить, що її ефективність є низькою внаслідок впливу існуючих глобальних викликів, а також внутрішніх чинників. Про невисокі досягнення державної міграційної політики в Україні свідчать:

- відсутність прогностичної інформації про міграційні наміри населення, що викликано суспільною, економічною, політичною нестабільністю, а в 2022 р. – збройною агресією РФ;

- практична відсутність чітко окресленої системи управлінських заходів та інструментів на різних стадіях (етапах) міграційного процесу, особливо в частині регулятивного впливу на використання міграційного капіталу, потенціал міграції та реєміграції;

- існуюча міграційна ситуація і її вплив на демографічну ситуацію.

Якщо розглядати довготривалий період аналізу, то низька ефективність державної міграційної політики України має значний рівень закономірності, що пояснюється такими внутрішніми обставинами:

- до сьогоднішнього дня в Україні не вироблено цілісної державної політики з управлінською дисципліною реалізації визначених програмно-цільових завдань, довгостроковим стратегічним плануванням, прозорим використанням фінансових ресурсів та бюджетним фінансуванням. Як наслідок, ресурсне забезпечення рішень управлінського характеру є обмеженими або ж навіть поширюється практика нецільового використання ресурсів, що зменшують можливості щодо досягнення запланованих результатів;

- за час незалежності України так і не було сформовано належної політичної культури, спрямованої на ефективну взаємодію населення і влади та ефективної державної політики у різних сферах економічного й суспільного життя. Низький рівень політичної культури обумовлюється

високим рівнем політичної нестабільності, що проявлялась у процесі проявів періодичних криз фінансово-економічного, політичного і безпекового характеру.

- неефективна державна політика в економічній сфері сповільнює розвиток підприємництва на конкурентних та інноваційних засадах. Як наслідок, зменшується рівень дохідності і поступлень до бюджетів на всіх рівнях за рахунок податкових платежів, що спричиняє втрату ресурсних активів соціальною політикою держави. Державна міграційна політика України, незважаючи на важливість посилення економічного контексту, фактично має соціально-захисний, а, отже, витратний вектор розвитку. Нестача ресурсного забезпечення витрат соціального захисту знижує потенціальні можливості держави у сфері регулювання міграційних процесів.

Отже, в Україні за роки незалежності було сформовано низку негативних передумов, що ускладнюють процеси вдосконалення державної міграційної політики. Важливо наголосити, що регулювання міграції за неефективної державної політики здебільшого здійснюється за вимушених обставин. В Україні трансформація засад міграційної політики і їх управлінського супроводу відбувається при [6; 24; 35; 53]:

- форс-мажорних обставинах, що призводять до неочікуваної зміни безпекових, економічних, правових, організаційних, соціальних умов міграційних переміщень (наприклад, ситуація, пов'язана з агресією РФ в Україні, або з COVID-19);

- зміні правил та процедур при перетині державного кордону (наприклад, після впровадження безвізового режиму з ЄС для України);

- необхідності врегулювань питань громадянства, які можуть бути загрозою для територіальної цілісності (ця проблема актуалізувалась після повномасштабного вторгнення РФ);

- стрімкому збільшенні масштабів виїзної трудової чи освітньої міграції, яка має значний вплив на розвиток демографічних процесів, економіку та ринки праці;

- надмірних обтяженнях інфраструктури перетину державного кордону;
- необхідності урегулювання питань щодо вимушених мігрантів – ВПО, шукачів притулку, біженців,;
- поодиноких спробах впливу на міграційні процеси шляхом зміни рівня оподаткування доходів мігрантів, але без створення жодних гарантій щодо соціальної підтримки та захисту;
- проявах різноманітних форм нетерпимості, що може виникати між мігрантами та місцевим населенням (щодо іноземців в Україні чи громадян України за кордоном).

Для реалізації ефективної міграційної політики і забезпечення її позитивного впливу на рівень соціально-економічного розвитку країни, потрібно здійснювати системну послідовність дій із відповідним інституційним забезпеченням. В Україні існує декілька інституцій, які займаються регулюванням міграційних процесів і є установами, що реалізують державну міграційну політику (табл. 2.2). Найважливішим профільним інститутом у сфері міграції в Україні є Державна міграційна служба України (ДМСУ), яка була утворена у 2010 р. та є підконтрольною Міністерству внутрішніх справ (МВС) України. До утворення ДМСУ профільний орган у сфері міграційних процесів змінювався аж 12 разів.

ДМСУ, яка функціонує вже понад 10 років та здійснює діяльність за чинним положенням 7 років, сприяла реалізації низці важливих управлінських заходів. У табл. 2.2 узагальнено основні з них, однак вказано також на ті недоліки, які необхідно виправити задля посилення позитивного впливу управлінських рішень.

Насамперед слід наголосити, що за роки діяльності ДМСУ було прийнято низку важливих для міграційної політики нормативних документів. Важливим мотивуючим фактором цього було затвердження у 2010 р. «Плану дій з лібералізації візового режиму», в межах якого Україна повинна була виконати висунуті умови щодо вдосконалення міграційного законодавства у частині забезпечення захисту прав мігрантів [53]. Загалом міграційне

законодавство України розроблено на задовільному рівні. Все більше стає актуальним питання щодо дотримання головних його положень, зокрема у частині виконання стратегічних пріоритетів та нормативів.

Таблиця 2.2

Головні державні інституції, що займаються реалізацією державної міграційної політики в Україні

№ з/п	Державна інституція	Головні напрями і завдання діяльності у сфері регулювання міграційних процесів
1.	Міністерство внутрішніх справ України (МВС)	забезпечує формування державної політики у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів.
2.	Державна міграційна служба України (ДМС)	реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів.
3.	Адміністрація Державної прикордонної служби України (АДПСУ)	здійснює прикордонний контроль і пропуск в установленому порядку осіб, транспортних засобів, вантажів у разі наявності належно оформлених документів після проходження ними митного та за потреби інших видів контролю, а також реєстрацію іноземців та осіб без громадянства, які в установленому порядку перебувають в Україні, та їх паспортних документів у пунктах пропуску через державний кордон та у контрольних пунктах в'їзду - виїзду, а також фіксацію біометричних даних іноземців та осіб без громадянства під час здійснення прикордонного контролю в пунктах пропуску через державний кордон та у контрольних пунктах в'їзду - виїзду
4.	Державна служба України з надзвичайних ситуацій (ДСНС)	здійснює реалізацію державної політики у сферах цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб.
5.	Міністерство закордонних справ України (МЗС)	здійснює формування та реалізацію державної політики з візових і міграційних питань
6.	Міністерство соціальної політики України (Мінсоцполітики)	розробляє та вносить в установленому порядку пропозиції стосовно удосконалення державної політики щодо демографічного розвитку, в тому числі підвищення рівня народжуваності та розвитку сім'ї; поліпшення здоров'я населення, подолання негативних наслідків старіння населення, регулювання міграційних потоків та протидії торгівлі людьми, а також захисту прав депортованих за національною ознакою осіб, які повернулися в Україну.
7.	Мінекономрозвитку	здійснює формування та реалізацію державної політики у сфері праці, зайнятості населення, трудової міграції, трудових відносин, соціального діалогу.
8.	Міністерство освіти і науки України (МОН)	визначає порядок набору іноземців та осіб без громадянства для навчання в Україні, здійснює контроль за його дотриманням українськими навчальними закладами незалежно від їх підпорядкування і форми власності, організовує ведення обліку таких осіб
9.	Державна служба зайнятості України (Служба)	здійснює видачу роботодавцям дозволів на застосування праці іноземців та осіб без громадянства та ведення обліку дозволів на застосування праці іноземців та осіб без громадянства.
10.	Державна служба України з питань праці (Держпраці)	здійснює державний нагляд та контроль за додержанням вимог законодавства про зайнятість населення, з питань використання праці іноземців та осіб без громадянства.
11.	Служба безпеки України (СБУ)	здійснює досудове розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним переправленням осіб через державний кордон України, бере участь у розробці заходів і вирішенні питань, що стосуються в'їзду в Україну та виїзду за кордон, перебування на її території іноземців та осіб без громадянства, приймає рішення про заборону в'їзду в Україну іноземцю або особі без громадянства, про скорочення строку тимчасового перебування іноземця та особи без громадянства на території України, про примусове повернення іноземця або особи без громадянства в країну походження або третю країну.

Джерело: узагальнено автором

До системи інших суб'єктів загального регулювання міграційних процесів в Україні відносяться також Президент України, Верховна Рада України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Рада національної безпеки і оборони та органи місцевого самоврядування. На них покладається завдання та функції у частині контролю, регулювання та нагляду за дотриманням свобод і прав іноземців та осіб, що не мають громадянства, біженців, іммігрантів, забезпечення належного рівня умов для їх перебування на території України.

Таким чином, у сучасних умовах Україна одночасно як експортує власну робочу силу, так і імпортує іноземну. Міграційна політика України має цілісну структуру, яка сформовано з двох основних складових: еміграційна та імміграційна політика (рис. 2.3). Важливо зазначити, що кожна зі складових міграційної політики переслідує власні цілі, при цьому використовуються відмінні методи їх досягнення.

Потрібно наголосити на ключових недоліках, що потребують регламентації у процесі регулювання міграційних процесів. Вони насамперед стосуються врегулювання таких проблемних питань, як виборчі права мігрантів, конкретизація заходів щодо їх реінтеграції після повернення, питання оподаткування доходів мігрантів. Це найбільш важливі питання, які першочергово вимагають розгляду у межах вдосконалення українського законодавства у сфері міграції.

В сучасних умовах доповнення міграційного законодавства України має враховувати нові глобальні виклики сьогодення (для прикладу, питання, пов'язані з переміщенням емігрантів та іммігрантів, що пов'язані з військовими діями на території України, актуальні загрози внаслідок нових хвиль пандемії COVID-19, посилення міграційної кризи в зв'язку з зростанням чисельності біженців з Сирії, Афганістану тощо). Крім того, потрібно вдосконалити правові засади державної міграційної політики у частині: уточнення правового статусу усіх категорій мігрантів; визначення предмету міграційного права; усунення повторень правових положень та їх

колізій (суперечностей), узгодження норм різноманітних галузей права у процесі регулювання міграційних правових відносини [79, с. 205].

Рис. 2.3. Головні напрями реалізації сучасної державної міграційної політики України

Джерело: побудовано автором на основі [75]

Загалом регулювання міграційних процесів з використанням нормативних і правових методів у контексті їх глобально-мобільної природи потребує посилення міждержавної консолідації із залученням України до процесу уніфікації правових засад. На міжнародному рівні міграційні процеси мають розглядатись із позиції досягнення ефекту з супроводжуючими процесами регулювання. Інституційні механізми регулювання міграційного процесу повинні базуватися на спільних рішеннях з ініціативи держав «великої сімки». При цьому визначення пріоритетів регулювання повинна реалізовувати міжнародна група експертів [5, с. 108].

Україна як держава із високим рівнем міграційної активності населення повинна долучатись до процесів правотворення через постійну взаємодію з Міжнародною організацією з міграції.

Доцільно наголосити на високій ефективності заходів, реалізованих у процесі участі українських державних інституцій у проектах міжнародної технічної допомоги. Так, ДМСУ прийняла участь у таких міжнародних проектах, що сприяють сталому розвитку в умовах глобальних викликів сучасності [22]:

- Співробітництво з ЄС у рамках проекту «Посилення управління міграційними процесами та співпраця з питань реадмісії у Східній Європі (MIGRECO)»;

- Співробітництво з ЄС у рамках проекту «Підтримка управління міграцією та притулком в Україні» (IMMIS);

- Співробітництво з Урядом Швейцарської Конфедерації у рамках проекту «Електронне врядування задля підзвітності влади та участі громади (EGAP);

- Співробітництво з ЄС у рамках проекту «Всебічна стабілізаційна підтримка для внутрішньо переміщених осіб та постраждалого населення в Україні».

Як відповідь на виклики, що постали внаслідок російської агресії, був реалізований проект «Всебічна стабілізаційна підтримка для внутрішньо переміщених осіб та постраждалого населення в Україні», який підтримала Міжнародна організація з міграції в особі Представництва МОМ в Україні. Проект було реалізовано з метою вирішення проблем, що пов'язані з потребами внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у частині нормалізації їхнього становища та інтеграції, а також сприяння соціальній стабілізації та зміцненню довіри в Україні. Реалізація зазначеного проекту забезпечила ефективне виконання таких повноважень ДМС [22]:

- сприяння возз'єднанню сімей ВПО шляхом надання інформації про місце фактичного перебування членів сім'ї;

- ідентифікації ВПО у випадку відсутності документів, що посвідчують особу та підтверджують її громадянство;
- забезпечення видачі, оформлення, обміну, продовження строку дії документів, які посвідчують особу та підтверджують громадянство України, за місцем фактичного перебування ВПО;
- інформування органу, що видав довідку про взяття на облік ВПО, про факти повідомлення ВПО неправдивих відомостей та/або подання недійсних або підроблених документів, скоєння злочинів або співучасті у злочинах, виїзду особи на постійне місце проживання за кордон, для прийняття в ефективне виконання працівниками ДМС вимог законодавства, зокрема щодо ідентифікації ВПО та їх верифікації, як одержувачів соціальної допомоги від держави.

Таким чином, заходи державної міграційної політики в Україні спрямовані на те, щоб, спираючись на існуючі організаційно-фінансові та науково-технічні ресурси добитися стабілізації стану міграційного простору і прийняти під ефективний державний контроль міграційний процес, який відбуваються у ньому. Серед цих головних заходів і завдань в умовах сучасних глобальних викликів є такі: 1) забезпечення соціальної захищеності вимушено переміщених осіб в умовах військової агресії з боку РФ; 2) скорочення обсягів нелегальної трудової міграції; 3) посилення соціальної захищеності вітчизняних трудових мігрантів у зарубіжних країнах; 4) забезпечення повернення трудових мігрантів, а також ВПО в Україну; 5) підвищення ефективності залучення коштів трудових мігрантів в економіку України; 6) сприяння поверненню в Україну депортованих внаслідок військової агресії громадян України; 7) запобігання зниженню рівня кваліфікації високоосвічених спеціалістів у процесі виконання ними низькокваліфікованих робіт за кордоном. Отже, модернізація міграційної політики є суттєвим чинником забезпечення сталого соціально-економічного розвитку України.

2.3. Емпірична оцінка впливу міграційних процесів на зростання української економіки

Теоретико-методичні дослідження причинно-наслідкових взаємозв'язків міграційних процесів, які були обґрунтовані у розділі I, дозволяють стверджувати, що в умовах глобальних викликів сучасності, міграційний процес доцільно розглядати одночасно як фактор, так і наслідок формування тенденцій соціально-економічного розвитку на рівні окремих областей, зокрема, та національної економіки загалом. Проте, багатофакторність і складність впливів і зв'язків робить актуальним застосування інструментів економетричного аналізу у процесі дослідження напрямів і сили взаємозалежностей та взаємозв'язків між індикаторами, що характеризують рівень соціально-економічного розвитку та інтенсивності міграційного процесу, і навпаки.

Враховуючи високий рівень взаємного впливу міграційних процесів та соціально-економічного розвитку в умовах загострення конкурентної ринкової боротьби за людські ресурси, у процесі дослідження були побудовані та згруповані за рівнем надійності системи регресійних рівнянь, у яких міграційні процеси, з одного боку, є базисом соціально-економічних перетворень, а, з іншого, – наслідком інтенсивного соціально-економічного зростання (табл. 2.4).

Побудовані економетричні моделі, що описують рівень впливу міграційної активності громадян України та іноземців на головні параметри соціально-економічного розвитку України дозволяють розрахувати систему коефіцієнтів еластичності та в результаті відібрати індикатори, що мають найвищий рівень залежності і можуть змінитися від зміни масштабів міграційних процесів. Для побудови економетричної моделі було використано наступні показники (індикатори):

SMU – сальдо перетину кордону громадянами України;

SMF – сальдо перетину кордону іноземними громадянами;

IISED – інтегральний індекс рівня соціально-економічного розвитку;

- ISD – індекс рівня соціального розвитку;
- ICED – індекс рівня сталого економічного розвитку;
- IQLR – індекс рівня якості життя населення;
- ISDS – індекс рівня соціально-демографічної стабільності;
- IDLМ – індекс рівня розвитку сфери зайнятості та ринку праці;
- GKB – загальний коефіцієнт рівня народжуваності;
- LM – рівень шлюбності;
- AS – середньомісячний рівень номінальної заробітної плати;
- NSU – чисельність студентів закладів вищої освіти;
- LUN – середній рівень безробіття;
- SSA – середній рівень державної соціальної допомоги для малозабезпечених сімей;
- ATSJ – середня тривалість пошуку роботи безробітними;
- IEM – рівень неформальної зайнятості;
- HP – рівень забезпечення населення житлом;
- DШ – наявний рівень доходу населення;
- RSPSEU – рівень співвідношення об’ємів реалізованої продукції малими підприємствами до чисельності зайнятих працівників;
- NSE – чисельність малих підприємств;
- NDC – рівень криміногенності (показники виявлених злочинів).

Значення інтегральних індексів соціально-економічного розвитку були взяті з дослідження Васильціва Т., Левицької О. та Мультської О. [64], які запропонували даний методичний алгоритм та провели оцінку з високим рівнем значущості середовище виштовхування та притягування осіб-мігрантів на прикладі західних областей України.

Проведені розрахунки свідчать, що приріст сальдо міграції українських громадян в розрахунку на 10 тисяч населення на 1,0% за інших незмінних обставин призводить до зростання показників інтегрального індексу соціально-економічного розвитку України на 0,09%, а також покращення величин індексу якості життя населення та розвитку ринку праці й сфери

зайнятості на відповідно 0,07% та 0,06%.

Таблиця 2.4

**Економетричні моделі взаємозв'язку міграційної активності громадян
України та іноземців та параметрів соціально-економічного розвитку
України у 2010-2021 рр.**

Сальдо перетину кордону українськими громадянами у розрахунку на 10 тисяч населення		Сальдо перетину кордону іноземними громадянами у розрахунку на 10 тисяч населення	
Регресійне рівняння	Коефіцієнт еластичності, %	Регресійне рівняння	Коефіцієнт еластичності, %
<i>Інтегральний та зважені індекси:</i>			
ICED = 0,31 + 0,007 SMU	0,00	ICED = 0,28 + 0,02 SMF	0,00
IQLR = 0,45 + 0,008 SMU	0,07	IQLR = 0,44 + 0,00 SMF	0,01
IDLm = 0,41 + 0,007 SMU	0,06	IDLm = 0,39 + 0,009 SMF	0,01
ISD = 0,484 + 0,012 SMU	0,00	ISD = 0,42 + 0,045 SMF	0,00
ISDS = 0,62 + 0,001 SMU	0,01	ISDS = 0,61 + 0,012 SMF	0,01
IISED = 0,44 + 0,01 SMU	0,09	IISED = 0,4 + 0,02 SMF	0,02
<i>Окремі показники соціально-економічного розвитку:</i>			
RSPSEU = 40,2 + 0,98 SMU	-0,09	RSPSEU = 36,6 + 0,24 SMF	0,00
NSE = 81,2 + 0,81 SMU	0,04	NSE = 78,5 - 0,35 SMF	0,00
NDC = 100,9 - 3,2 SMU	0,10	NDC = 112,4 - 0,25 SMF	0,00
HP = 24 + 0,129 SMU	-0,02	HP = 23,5 + 0,12 SMF	0,00
DI = 2936,6 + 160,3 SMU	0,24	DI = 2246,6 + 246,5 SMF	0,05
ATSJ = 5,7 - 0,12 SMU	0,07	ATSJ = 6,2 + 0,05 SMF	0,00
IEM = 22,6 - 0,21 SMU	0,03	IEM = 22,9 + 0,4 SMF	0,01
AS = 383,5 + 17,7 SMU	0,20	AS = 316,9 + 7,1 SMF	0,01
LUN = 7,99 - 0,16 SMU	0,07	LUN = 8,82 - 0,48 SMF	-0,03
NSU = 408,1 + 6 SMU	-0,06	NSU = 363,1 + 48,7 SMF	0,02
SSA = 161,4 + 8,9 SMU	-0,24	SSA = 120,5 + 19,16 SMF	0,07
LM = 62,4 + 0,33 SMU	-0,02	LM = 59,2 + 4,14 SMF	0,03
GKB = 103,6 + 1,73 SMU	-0,06	GKB = 92,1 + 10,94 SMF	0,05

Джерело: розраховано автором

Як свідчать отримані результати регресійного аналізу, інтенсивніше зростання масштабів прибуття українських громадян з-за кордону ніж їх вибуття, покращує стан фінансово-економічної ситуації населення у частині збільшення рівня середньомісячної заробітної плати та наявних доходів відповідно на 0,2% та 0,24% при збільшенні показника сальдо перетину кордону українськими громадянами на 1,0%. Одночасно із збільшенням величини доходів варто очікувати зменшення тиску на процеси соціального захисту, оскільки потреби у виплатах соціальної допомоги сім'ям із статусом

малозабезпечених буде зменшуватись на 0,24%. З іншого боку, поряд із зростанням величини факторної змінної на 1,0% внаслідок прибування додаткової робочої сили стимулюватиме зростання навантаження на регіональні ринки праці, що матиме наслідок зростання рівнів неформальної зайнятості та безробіття на 0,03% та 0,07%.

Загалом виявлені закономірності можна вважати повністю виправданими, оскільки активізація реєміграційного процесу внаслідок переважаючої економіко-трудової природи міграційних переміщень буде призводити до перетоку фінансових та матеріальних ресурсів, що здобуті мігрантами у процесі їх перебування закордоном, до їх місць осідання. Низький рівень психологічного несприйняття низьких доходів в Україні, що є у рази нижчими порівняно із доходами у більшості держав-реципієнтів трудових мігрантів з України, може спричиняти посилення обсягів неформальної та тіньової. Отже, збільшення сальдо перетину кордону українськими громадянами загалом має наслідки для показників соціально-економічного розвитку більш позитивні, ніж негативні. Одночасно нейтралізація дії імовірних наведених вище ризиків реєміграційного процесу вимагає державного управлінських рішень та регулювання шляхом розробки ефективних програм психологічної адаптації та реєміграції українських осіб-мігрантів у існуючому соціально-економічному та суспільному середовищі.

З метою більш детального дослідження впливу міграційних процесів на рівень соціально-економічного розвитку додатково були побудовані регресійні моделі між показниками сальдо перетину кордону іноземними громадянами та рівня соціально-економічного розвитку України. Результати проведених економетричних розрахунків переконливо доводять, що вплив міграції іноземців на рівень загального соціально-економічного розвитку є порівняно незначним, оскільки переважна більшість регресійних моделей має низький рівень критерію надійності та нульове значення коефіцієнту еластичності. Передусім це можна трактувати існуванням факту незначної чисельності іноземних мігрантів у загальному обсязі міграційних процесів.

Також потрібно зауважити, що міграція іноземних громадян в Україну характеризується більше соціально-демографічним та безпеково-політичним характером, ніж економічним, що пояснюється слабким соціально-економічним рівнем розвитку України. Загалом при збільшенні на 1% показника прибуттів іноземних громадян над їх вибуттям, варто очікувати на збільшення лише на 0,02% показника інтегрального індексу соціально-економічного розвитку, загального коефіцієнту народжуваності – на 0,05%, рівня шлюбності – на 0,03% та зростання видатків на соціальну допомогу для малозабезпечених сімей на 0,02 %.

Отже, при масштабуванні наявних імміграційних каналів з інших держав варто очікувати помірного покращення процесу демографічного відтворення та слабкий рівень економічного зростання. Важливо відзначити, що досліджені взаємозв'язки мають динамічний характер та можуть змінюватись у процесі набуття престижності та соціально-економічних переваг України на міжнародній арені.

Враховуючи те, що міграційні потоки формуються та детермінуються за традиційним підходом у соціально-економічних координатах, нами було побудовані регресійні моделі (табл. 2.5), що дозволяють проаналізувати існуючі причинно-наслідкові взаємозалежності між рівнем інтенсивності поточного міграційного процесу та трендами соціально-економічного розвитку.

При цьому при побудові даної моделі були використані такі показники:

ICED – індекс рівня сталого економічного розвитку;

IISED – інтегральний індекс рівня соціально-економічного розвитку.

IQLR – індекс рівня якості життя населення;

IDLM – індекс рівня розвитку сфери зайнятості та ринку праці;

ISD – індекс рівня соціального розвитку;

ISDS – індекс рівня соціально-демографічної стабільності;

SMF – сальдо перетину кордону іноземними громадянами;

SMU – сальдо перетину кордону українськими громадянами.

Таблиця 2.5

Отримані результати у процесі емпіричного моделювання впливу рівня соціально-економічного розвитку на рівень інтенсивності міграційних процесів в Україні у 2010-2021 рр.

Показники	Сальдо перетину кордону іноземцями у розрахунку на 10 тис. населення	Сальдо перетину кордону українцями у розрахунку на 10 тис. населення
Інтегральний індекс рівня соціально-економічного розвитку	$SMF = -4,5 + 12,1 \text{ IISED}$	$SMU = -23,3 + 48,2 \text{ IISED}$
Індекс рівня сталого економічного розвитку	$SMF = 0,1 + 1,4 \text{ ICED}$	$SMU = -15,1 + 40,7 \text{ ICED}$
Індекс рівня якості життя населення	$SMF = -2,9 + 8,1 \text{ IQLR}$	$SMU = -26,37 + 54,6 \text{ IQLR}$
Індекс рівня розвитку сфери зайнятості та ринку праці	$SMF = -2,7 + 8,1 \text{ IDLM}$	$SMU = -25 + 54,9 \text{ IDLM}$
Індекс рівня соціального розвитку	$SMF = -3 + 7,8 \text{ ISD}$	$SMU = -10,4 + 15,3 \text{ ISD}$
Індекс рівня соціально-демографічної стабільності	$SMF = -12,3 + 20,6 \text{ ISDS}$	$SMU = -13,5 + 16,1 \text{ ISDS}$

Джерело: розраховано автором

Загалом результати проведеного емпіричного моделювання підтвердили закономірність, яка була встановлена вище і свідчить, що поточна інтенсивність та динаміка міграційного потоку за участю громадян України у значній мірі має високий рівень детермінації у існуючій площині соціально-економічного середовища, що виступає у ролі фактора притягування потенційних мігрантів у випадку реалізації позитивних змін, або ж у протилежному випадку дестабілізації – стимулює розростання еміграційних каналів. З іншого боку, міграція громадян з інших країн демонструє порівняно слабкі взаємозалежності з головними параметри економічного розвитку України, у той же час як демографічна та соціальна складники відіграють значну роль у формуванні стану міграційних настроїв у середовищі потенційних переселенців з інших держав.

Підсумовуючи зазначимо, що отримані результати економетричних розрахунків загалом підтверджують гіпотезу дослідження у частині того, що

міграція населення корелюється з соціально-економічним розвитком територій-реципієнтів та територій-донорів людських ресурсів та трансформує їх потенціал. Рівень інтенсивності міграційних процесів у вимірі соціально-економічного розвитку України доцільно розглядати не лише, як наслідок територіальних соціально-економічних деформацій з точки зору традиційного підходу, але і як фактор соціально-економічних трансформацій, що внаслідок загострення проблем демографічного відтворення України та посилення глобалізаційних викликів імовірно буде набирати все більшої значимості та ваги вже у короткостроковій перспективі. Разом з цим міграція населення має посилюючий вплив на рівень ефективності використання людського потенціалу, здійснюючи його трансформацію у вищий рівень соціального розвитку та економічні блага. Відтак, важливе завдання державної міграційної політики полягає у формуванні умов для ефективнішого використання результатів міграційної активності громадян України з метою мінімізації ризиків деструктивних змін у суспільстві та максимізації всіх позитивних ефектів у сфері соціально-економічного розвитку.

Висновки до розділу 2

1. Проведений аналіз дозволив визначити головні історичні передумови участі населення України у міграційних хвилях. Визначено місце України на глобальній міграційній карті світу, що підтвердило її включення як демократичної й правової держави у міжнародний простір. Чисельність міжнародних мігрантів з України має тенденцію до поступового зростання, і досягнула у 2020 р. 6,1 млн осіб. Разом з цим така динаміка супроводжується зниженням масштабів імміграції та загрозливими демографічними депопуляційними трендами: у 2020 р. питома вага міжнародних емігрантів до загальної чисельності населенні становила 11,9%, в той час як у 1990 р. вона становила 10,8%. Міграційне становище у державах з вищим рівнем розвитку свідчить, що вони впроваджують ефективнішу політику залучення людських

ресурсів. Тому українська влада змушена підвищити ефективність державної міграційної політики, керуючись при цьому врахуванням її наслідків для стану соціально-економічного розвитку.

2. Здійснено аналіз ефективності державної міграційної політики у контексті посилення глобальних викликів сучасності. Визначено базові слабкі сторони державної міграційної політики в Україні, що сповільнюють ефективність управлінських процесів – низьку політичну дисципліну, культуру й відповідальність, системну нестабільність, недосконалість державної політики в соціальній та економічній сферах. Зроблено висновок про непослідовність міграційної політики України, одним з причин чого є тривала нестабільність в інституційному забезпеченні регулювання міграційних процесів. Починаючи з 2010 р. в Україні функціонує Державна міграційна служба. Проте її ефективність надмірно обмежена адміністративними механізмами, що не дозволяє реалізовувати комплекс управлінських рішень у сфері моніторингу міграційної ситуації, регулювання наслідків і причин міграції.

3. На основі проведеного економетричного дослідження алгоритму встановлено емпіричні зв'язки між рівнем соціально-економічного розвитку держави (регіонів) та рівнем інтенсивності прибуття і сальдо перетину кордону. Високий рівень зв'язку між сальдо перетину кордону українськими громадянами спостерігався з такими показниками соціально-економічного розвитку, як: рівень наявних доходів населення, рівень якості життя населення, рівень середнього розміру державної соціальної допомоги для малозабезпечених сімей, рівень середньомісячної номінальної зарплати, а також рівень інтегрального соціально-економічного розвитку території. В Україні рівень інтенсивності імміграційних потоків корелюється рівнем соціально-демографічної стабільності та соціального розвитку при цьому сила зв'язку економічних чинників та рівня імміграційних потоків є середньою (помірною).

РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОСТІ

3.1. Стратегічні пріоритети вдосконалення державної міграційної політики у контексті протидії глобальним викликам сьогодення

Як свідчить зарубіжний досвід, стратегічне планування у сфері міграційної політики є складним управлінським завданням, оскільки передбачає поєднання як прямих, так і непрямих методів регулювання міграційних процесів як явища, що формується на певних етапах з різними наслідками та причинами. Загалом стратегічне планування у сфері міжнародної міграції може здійснюватися не лише на загальнодержавному рівні, але і на інших територіальних та інституційних рівнях:

- на рівні людини – визначає спосіб життя з формуванням потенціальних можливостей до здійснення у процесі задоволення потреб індивіда;

- на рівні домогосподарства – визначає можливості покращання добробуту за рахунок розширення джерел отримання доходів, у тому числі за рахунок міграції, при цьому враховуються можливості існування в умовах дистанційності чи збереження єдності сім'ї;

- на рівні підприємства, організації – визначає пріоритети розвитку у контексті врахування міграційних чинників, зокрема потенціалу залучення осіб-мігрантів, або ж ризиків міграційних втрат чи збереження кадрового потенціалу;

- на рівні суспільства – визначає пріоритети регулювання міграційних процесів у контексті забезпечення інтересів та потреб розвитку суспільства й людини, сприяння сталості трансформаційних змін;

- на рівні держави (регіону, населеного пункту, громади) – визначає пріоритети регулювання міграційних процесів як явища з врахуванням причинно-наслідкових аспектів.

У процесі обґрунтування стратегічних пріоритетів державної

міграційної політики України доцільно враховувати чинні національні, а також глобальні концептуальні стратегічні підходи у сфері міграції. Пропозиції щодо вдосконалення стратегічних пріоритетів державної міграційної політики України мають базуватись на чинних стратегічних нормативах, розвиваючи їх завдання та враховуючи можливі недоліки їх втілення. У 2011 р. в Україні прийнято Концепцію державної міграційної політики [67]. Починаючи з 1999 р. Верховна Рада України 5 разів розглядала проєкти щодо концепції міграційної політики, і лише у 2011 р. затвердила цей нормативний документ зв'язку з необхідністю адаптації українського законодавства до вимог ЄС [3]. Проте багато фахівців критично оцінили дану концепцію. Так, Малиновська О. звертала увагу на доцільність оновлення цієї концепції, оскільки цей документ фактично є збіркою заходів, що розподілені між різними інститутами влади, а не стратегічним нормативно-правовим документом [52]. Гречко О. теж звернула увагу на проблемність «набору» заходів, крім того у концепції були відсутні положення щодо інституційного забезпечення міграційної політики [15, с. 79]. Марков І. охарактеризував дану концепцію абстрактно-декларативним і алогічним документом [54].

Незважаючи на певні недоліки та критику, у 2017 р. концепція стала базою для прийняття у 2017 р. Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року [68], в межах якої було затверджено План заходів на 2018-2021 рр. [66]. У 2019 р. було прийнято Стратегію інтегрованого управління кордонами на період до 2025 р. [59; 69], яку доцільно враховувати у контексті доповнення переліку заходів із регулювання міграційних процесів на етапі міграційних переміщень, а також при формуванні потенціалу міграції.

Отже, зміст прийнятих нормативних документів свідчить про впровадження в Україні «нерепресивних» принципів міграційної політики, побудованих на загальноєвропейських цінностях [62, с. 113]. Проте чинні стратегічні програмні документи у міграційній сфері вимагають більш глибокого аналізу для обґрунтування потреби у вдосконаленнях, у тому числі

у контексті врахування глобальних викликів сучасності і перетворення міграції населення на драйвер соціально-економічного розвитку.

У Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 р. визначені головні цілі й заходи їх досягнення, які спрямовуються на:

- забезпечення позитивного впливу міграційних процесів на розвиток держави;
- узгодження регулювання міграційних процесів з економічною та соціальною політикою;
- вдосконалення системи міграційної статистики;
- підвищення ефективності інституційного забезпечення регулювання міграції;
- інтеграцію іммігрантів та легалізацію імміграції;
- стимулювання процесів рееміграції громадян України;
- зниження негативних наслідків процесів еміграції населення;
- забезпечення високої мобільності населення через зниження адміністративних бар'єрів.

Аналіз стратегічних завдань і цілей вказує на «нечіткість» регулювання міграції за виїзним та в'їзним векторами. Ще одна проблема – високий рівень формалізації завдань внаслідок невизначеності термінів виконання конкретних заходів. Також спостерігається повторення певних завдань, зокрема щодо процесів легалізації імміграції. Також такі стратегічні цілі, як забезпечення позитивного впливу міграційних процесів на розвиток держави», належно не прописані у контексті їх виконанні. Недоліки даної стратегії могло б усунути розробка плану заходів з їх реалізації. Також спостерігається пасивний характер запропонованих заходів щодо сприяння працевлаштуванню трудових реемігрантів, які мати значні соціально-економічні позитивні наслідки для українського суспільства.

Вказані недоліки зумовлюють значну потребу обґрунтування нових стратегічних напрямів та пріоритетів державної міграційної політики з необхідністю дотриманням вимог та цілей для:

- 1) різних категорій осіб-мігрантів (у статусі мігрантів, біженців, шукачів притулку тощо);
- 2) зовнішньої виїзної і в'їзної міграції;
- 3) зовнішньої і внутрішньої міграції.

На нашу думку, пріоритети сучасної міграційної політики України повинні базуватись на шести пріоритетах регулювання міграційних процесів в країнах ЄС, а саме щодо:

- базового регулювання;
- соціального захисту мігрантів і біженців;
- цільового стимулювання імміграції;
- заохочення рееміграції;
- протидії нелегальній міграції;
- інтеграції у соціум, що приймає.

Реалізація головних завдань міграційної політики України, побудованих на засадах врахування глобальних викликів сучасності та європейських стандартів та принципів, повинна сприяти впровадженню інноваційних інструментів, зокрема превентивного міграційного менеджменту через функції планування, формування та організації міграційної політики (рис. 3.1). Головним завданням процесів міграційного управління на етапі формування державної міграційної політики є узгодження інтересів та врахування потреб головних учасників міграційного процесу і відносин. На рис. 3.1 наведені пріоритетні завдання й цілі державної міграційної політики в умовах глобальних викликів сучасності, які доцільно реалізовувати поетапно та поступово і у подальшому сформувати нові. Обґрунтування та ефективна імплементація заходів державної міграційної політики вимагають вдосконалення її інституційної, інформаційної та організаційної бази та відповідного матеріально-технічного забезпечення.

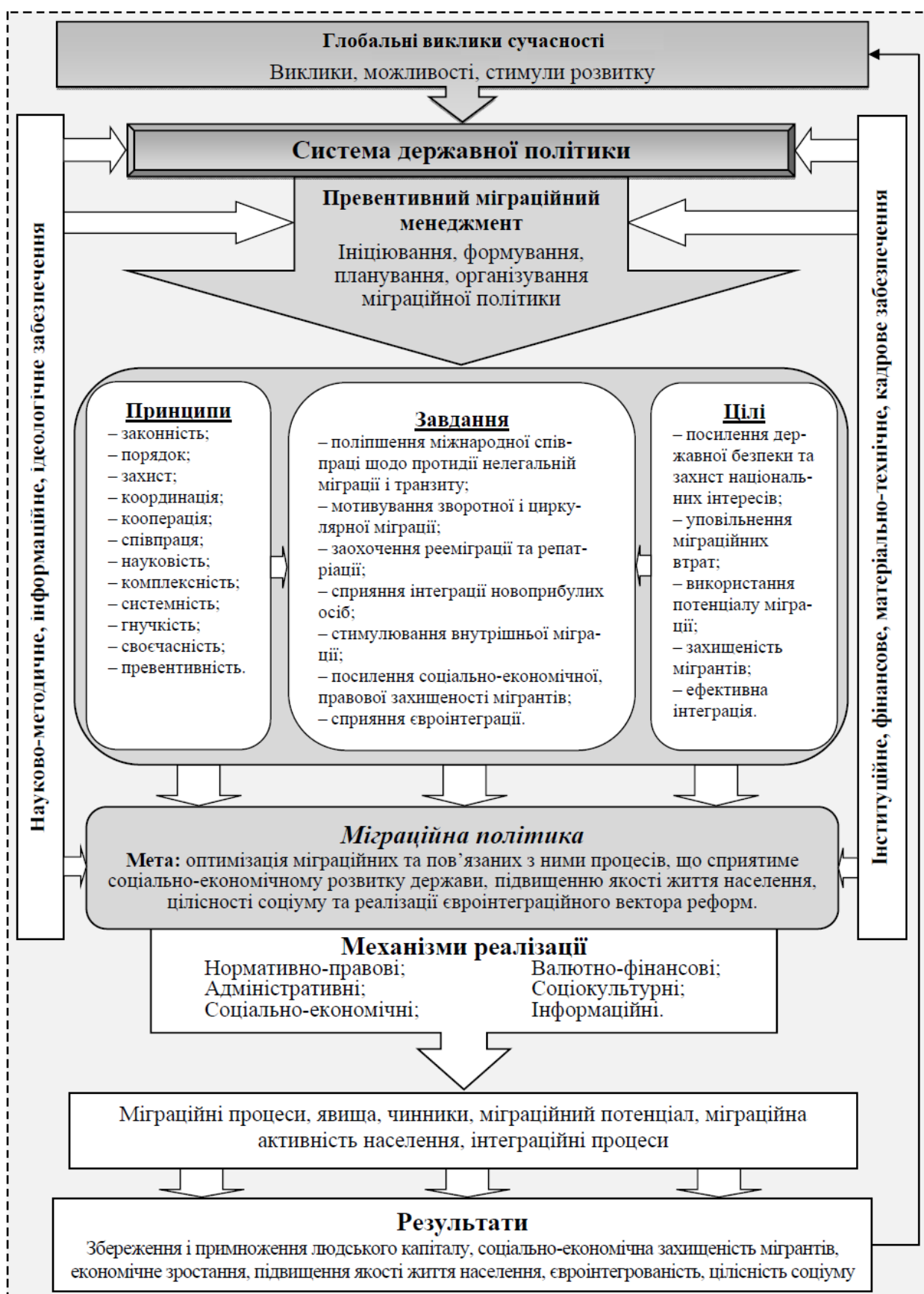

Рис. 3.1. Державна міграційна політика України у контексті глобальних викликів сьогодення

Джерело: побудовано автором за: [71; 76; 80]

З огляду на посилення глобальних викликів сучасності, для обґрунтування нових стратегічних пріоритетів державної міграційної політики України слід враховувати положення Глобального договору безпечної, впорядкованої та регульованої міграції, що був прийнятий на рівні урядових та міжнародних організацій у 2018 року. Його підписання мало як позитивні, так і негативні реакції в урядових колах різних держав. Окремі національні уряди відмовились підписувати даний договір, що було викликано специфікою ситуації після Європейської міграційної кризи у 2015 р. Певною мірою можна виправдати такі заходи вичікуючого характеру, враховуючи появу загрози сучасної міграційної кризи після військових подій в Афганістані у 2021 р.

Проте, незважаючи на певні протиріччя у глобальному договорі, його положення доцільно враховувати у нових стратегічних засадах і пріоритетах державної міграційної політики України. Це доцільно зробити з огляду на:

- необхідність врахування активізації проявів глобальних викликів сучасності;
- можливості залучення коштів різноманітних проєктів і грантових програм, що отримують широку європейську підтримку, що базуються на глобальних цілях регулювання міграції;
- необхідність подальшої інтеграції міграційної політики України до європейських підходів;
- можливості міжнародного дво- та багатостороннього співробітництва у сфері регулювання міграційних процесів на основі досягнення визначених у договорі цілей.

Отже, слабкою стороною чинної національної стратегії є відсутність чітких акцентів щодо пріоритетів регулювання міграційних процесів як процесу з визначеними стадіями (етапами). Так, у глобальному договорі одне із стратегічних завдань полягає у чіткому виокремленні об'єктивного інформування про здійснення міграції на всіх стадіях (етапах), в той час як в чинній національній (українській) стратегії обґрунтовані пропозиції

інформаційно-облікового характеру мають загальний характер і здебільшого зосереджуються на в'їзному міграційному потоці.

Обґрунтовані стратегічні завдання мають носити середньотерміновий характеру реалізації – на термін 5 років (2023-2027 роки) та відповідати таким вимогам:

- не допускати формулювання цілей і завдань, які мають безумовний характер і відносяться до головних повноважень профільних установ (наприклад, у чинній Стратегії вони мають відношення до обліку населення та реєстрації місць проживання, безпеки і видачі документів тощо);

- обґрунтовувати необхідність розробки та реалізації державних (локальних, регіональних) цільових програм у розрізі окремих завдань та їх зв'язку за цілями;

- «звужувати» головні пріоритети регулювання, при цьому не намагатись здійснити охоплення всі проблемних аспектів міграційних процесів для різних категорій осіб-мігрантів та осіб з спеціальним статусом та за різними векторами;

- перелік завдань має приймати до уваги рівень реальності їх виконання, при цьому потрібно не допускати подальшого продовження практики формалізації управлінських рішень та посилити дотримання норм і положень законодавства;

- визначати новітні пріоритети процесів регулювання міграції в умовах низького рівня наповнення державного бюджету та низького рівня політичної культури, відповідальності й дисципліни, виділяючи такі завдання, виконання яких стане каталізатором для досягнення подальших позитивних змін;

- визначати нові пріоритети процесів регулювання міграції, що здатні змінити в конструктивному плані їх закономірності;

- розвивати успішні практики процесів регулювання міграції у попередні періоди;

- бути спрямованими на усунення та вирішення найгостріших проблем

у сфері міграції (наприклад таких, які нині вже породжують серйозні загрози, для прикладу, зростаюча освітня еміграція тощо);

- бути конкретизованими (не мати загального характеру з метою недопущення втрати можливостей щодо визначення інституційної відповідальності);

- відповідати всім стратегічним пріоритетам соціально-економічного розвитку, програмним стратегічним цілям і чинним законодавчим положенням України;

- враховувати глобальні виклики сучасності, а також актуальні сучасні підходи до регулювання міграційного процесу з врахування ліберальних принципів, принципів верховенства права у частині дотриманням можливості на вільні переміщення і свободи вибору.

Таким чином, виходячи з виявлених принципових недоліків державної міграційної політики, доцільно впроваджувати новий концептуально-стратегічний підхід у процесі державного регулювання міграційного процесу в Україні. Він повинен базуватись на концепції соціально-економічного зростання та визначати ключові стратегічні пріоритети та цілі в розрізі трьох головних напрямів: 1) забезпечення високої динаміки соціально-економічного розвитку за рахунок селективної імміграції; 2) забезпечення позитивних наслідків міграційних процесів для соціально-економічного розвитку; 3) забезпечення високої динаміки процесів соціально-економічного розвитку у контексті мінімізації міграційних втрат. Такий підхід дозволяє акцентувати актуальність стратегічних завдань державної міграційної політики, що пов'язані з діяльністю у обліково-статистичній, інституційно-правовій, захисній, інформаційній та інфраструктурній сферах.

3.2. Обґрунтування механізмів та інструментів регулювання міграційних процесів у контексті забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку

Як було зазначено у попередньому підрозділі, сучасна міграційна політика України повинна базуватись на положеннях Глобального договору безпечної, впорядкованої та регульованої міграції. В умовах глобальних викликів сучасності доцільною є деталізація механізмів та інструментів державного регулювання міграційних процесів в Україні з особливим наголосом на досягнення стійкого соціально-економічного розвитку.

Обґрунтування інструментів регулювання міграційних процесів повинно узгоджуватись з цілями впорядкованої, безпечної та регульованої міграції, Тобто сьогодні головними імперативами міграційної політики в Україні повинні стати безпека, впорядкованість і регульованість, а також право і свобода переміщень. У табл. 3.1 деталізовано головні інструменти державної міграційної політики України, окреслено нові інструменти з врахуванням глобальних викликів сьогодення.

В умовах глобальних викликів інституційно-правові інструменти державної міграційної політики повинні спрямовуватись на формування високої політичної культури. Як свідчить досвід розвинутих держав, в сучасних умовах глобалізації політична культура державних інститутів, що проявляється через політичні дисципліну та відповідальність, суттєво залежить від рівня впливу громадянського суспільства. З метою регулювання міграційних процесів як комплексного складного управлінського об'єкта є вкрай потрібною політична культура. Тому метою дії інституційно-правових механізмів та інструментів в даній сфері є:

- по-перше, формування високого рівня політичної культури (і, як наслідок, відповідальності і дисципліни) у сфері управлінської діяльності з метою забезпечення результативності та ефективності владних впливів;

- по-друге, посилення безпечності, регульованості та впорядкованості міграційних процесів за визначеними критеріями, дотримання яких

реалізують конкретні інституції у чітко визначеній правовій площині.

Таблиця 3.1

Узгодженість національних та глобальних цілей державної міграційної політики у контексті нових стратегічних пріоритетів регулювання міграційних процесів в Україні

Глобальні цілі	Кореляція з національними цілями діючої Стратегії	Доцільність врахування у новій Стратегії
Забезпечення високої мобільності у контексті соціального страхування мігрантів	Відсутні відповідні регламентування	Одне із завдань цілей захисного характеру
Забезпечення належного доступу мігрантів до послуг	Відсутні відповідні регламентування	Одне із завдань цілей захисного характеру
Зниження рівня вразливості мігрантів	Підтримка вразливих мігрантів визначена лише одним із завдань за в'їзним напрямом	Одне із завдань цілей захисного характеру
Гідні умови працевлаштування та захищеність трудових мігрантів	Захищеність працевлаштованих за кордоном громадян України визначена одним із завдань	Одне із завдань цілей захисного характеру
Захищеність мігрантів у контексті визначення їх правового статусу	Сприяння легальній формі імміграції та її регуляризації визначено серед головних цілей	Одне із завдань цілей захисного характеру
Сприяння взаємному визнанню кваліфікацій, інвестування у процеси розвитку людського капіталу,	Відсутні відповідні регламентування	Одне із завдань на етапі процесів інтеграції міграційного капіталу за виїзним та в'їзним напрямками
Забезпечення безпечних, швидких і дешевих грошових переказів мігрантів	Підтримку ефективного впровадження міграційного капіталу визначено одним з завдань	Одне із завдань на етапі процесів інтеграції міграційного капіталу
Можливості для інститутів діаспори та мігрантів у залученні їх потенціалу з метою сталого розвитку	Відповідні регламентування здійснено побіжно	Напрямок стимулювання соціально-економічного зростання на основі імміграції
Мінімізація несприятливих факторів еміграції	Однією з цілей визначено зменшення негативних наслідків міграції громадян України за виїзним вектором	Напрямок стимулювання соціально-економічного зростання у контексті впливу на потенціал міграції
Об'єктивне інформування на всіх етапах про перебіг міграції	Відсутні відповідні регламентування	Напрямок виконання стратегічної мети у розрізі різних стадій міграційного процесу
Якісний облік міграційних процесів у процесі обґрунтування управлінських рішень	Одним з пріоритетних напрямів визначено питання статистичного забезпечення	Головна обліково-статистична ціль
Можливості повної інтеграції осіб-мігрантів, забезпечення соціальної згуртованості	Повага до гідності реемігрантів, інтеграція осіб-мігрантів визначені серед важливих цілей	Комплекс завдань на етапі інтеграції міграційного капіталу за виїзним та в'їзним векторами рееміграції

Джерело: систематизовано автором за [68]

Критерії впорядкованості, безпечності і регульованості в сучасних умовах є певною мірою суб'єктивними. Проте їх загальна оцінка у

динамічному вимірі дозволяє визначити закономірності взаємного впливу соціально-економічного та міграційних процесів з з'ясуванням змін не лише для суспільства та держави, але й для окремих індивідів (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Критерії процесів державного регулювання міграційного процесу з точки зору розуміння міграції як фактору розвитку

Держава	Суспільство	Людина	Міграція як ознака розвитку
Здатність контролювати перебіг процесів міграції, об'єктивно їх аналізувати за всіма стадіями, коригувати масштаби в різних часових і просторових вимірах непрямыми і прямими методами впливу	Здатність впливати на прийняття управлінських рішень у контексті регулювання процесів міграції через різні форми процесів публічного управління	Здатність приймати ефективні оперативні рішення щодо завершення при потребі міграційного процесу чи подальшої міграції	Регульованість
Ясне розуміння перебігів процесів міграції, наслідків і причин на кожній стадії та загальної наслідковості з метою соціально-економічного розвитку у різноманітних просторових і часових вимірах	Чітке розуміння для суспільства наслідків міграційних процесів	Чітке розуміння стадій міграційного процесу, підготовка до них	Впорядкованість
Збереження національної єдності Збереження людського (демографічного, інтелектуального та трудового) потенціалу Забезпечення внутрішньої стабільності у контексті глобальних викликів	Суспільна єдність і згуртованість Демографічна стійкість Соціальна напруга (для прикладу, у періоди військових дій, загостреного прийняття мігрантів, пандемій)	Відчуття високого рівня захищеності безпеки і інтересів за попереднім (попереднім) і новим місцем	Безпечність

Джерело: побудовано автором

В умовах глобальних викликів сьогодення принцип безпечності міграційних процесів варто розглядати як в широкому, так і у вузькому сенсі. Безпечність міграції може виступати як загрозою, так і викликом. Міграційний вплив можна оцінювати у контексті впливу на рівень національної безпеки загалом, а також зокрема на етнокультурну, демографічну, міжнародну і інші види безпеки [73, с. 212-226]. Безпечність міграційних процесів варто розглядати у вузькому розумінні як важливий

критерій у ході державного регулювання процесів міграції, співставляючи виклики, шанси (що виникають внаслідок відмови від міграції), загрози і ризики для людини, держави і суспільства [83, с. 6]. Міграційні процеси стикаються в сучасних умовах з численними ризиками. Проте порівняння потенційних позитивних шансів (наслідків) за умови здійснення певних зусиль здатне компенсувати втрати. На рівні індивіда зусилля здатні наприклад, проявляться, при більш кращих умов праці, подальшому підвищенні кваліфікації і навчанні. Для суспільства зменшення міграційних загроз і ризиків може проявляться у процесі толерантного відношення до мігрантів, належному дотриманні законодавства тощо. Для держави «здійснення зусиль» може проявляться через інструменти міграційної політики, які має бути результативними (досягнення поставлених завдань та цілей) та ефективними (управлінські витрати та втілення рішень мають бути нижчими ніж отриманий ефект).

В умовах глобальних викликів рівень безпечності міграційних процесів повинен чітко регламентуватись на законодавчому рівні, у зв'язку з чим цей критерій окреслює мету інституційного та правового механізму регулювання у цій сфері. На практиці міграційна політика завжди є невід'ємною частиною національної безпеки країни. Саме тому безпека і міграція є взаємозалежними та суміжними процесами, зв'язок яких має тенденцію до посилення в умовах глобалізації. Як свідчить досвід жорстких карантинних обмежень в умовах пандемії COVID-19 в першій половині 2020 р., обмеження розвитку міграційних процесів поряд з незгодою мігрантів фактично теж є загрозливими для безпеки, особливо у контексті впливу на соціальне здоров'я суспільства та рівень напруги в ньому.

Механізми, спрямовані на впорядкованість міграційних процесів, роблять акценти на розуміння їх перебігу за стадіями із конкретними причинно-наслідковими зв'язками. Високий рівень впорядкованості є тривалим наслідком при реалізації зваженої політики у міграційній сфері. За умов високого рівня впорядкованості міграції варто говорити про розвинуте

інформаційне середовища та належне здійснення соціально-захисних та інших інструментів державного регулювання міграції. В людському вимірі формується при цьому чітке усвідомлення міграції як прав з можливим ризиком та перевагами внаслідок переміщення як для мігрантів, так і локацій (регіону, населеного пункту, країни) прийняття і походження.

Механізми, спрямовані на посилення регульованості міграційних процесів, повинні зосереджувати увагу на здійсненні впливу на їхні причини, перебіг і наслідки. На рівні окремого мігранта регульованість можна трактувати як здатність здійснити у будь-який момент відмову від міграції, якщо особа усвідомить переважання над перевагами потенційних ризиків. Актуальним інструментом сьогодення є здатність уряду контролювати процеси міграції – з обґрунтованої і виправданої точки зору стимулювання, протидії, стагнації, або ж навіть заборони. Аспект заборони актуалізувався в умовах військового вторгнення РФ в Україну, а також вимушених обмежень внаслідок пандемії COVID-19. Потрібно зауважити, що особливо потужні обмеження відчули внутрішні мігранти. Так, обсяги внутрішньої міграції близько в 2,5 рази переважають міжнародні, і в цих умовах різноманітні заборони, соціальне дистанціювання і втрати місць праці спричинили болісні і хаотичні процес масового повернення у багатьох країнах до місць постійного проживання внутрішніх трудових мігрантів [86]. Наявність таких викликів означає, що процеси регульованості міграції в багатьох державах повністю забезпечуються, проте суперечать людським вимірам. Велика частина населення перетворюється у міграційно залежну і відмова від міграції призводить до труднощів забезпечення своєї сім'ї та власного добробуту.

Інституційно-правові механізми регулювання міграційних процесів населення держави повинні забезпечувати процеси формування та реалізації державної міграційної політики шляхом ефективної діяльності інститутів влади, які залучають інші інституційні установи на засадах публічного управління, причому їх рішення спрямовуються на забезпечення високого

рівня безпеки, регульованості та впорядкованості міграції із встановлення регламентації у правовій площині порядку її забезпечення. Тобто даний механізм визначає:

- правові засади регулювання;
- систему інститутів;
- цільовий характер спрямованості управлінських рішень.

Досвід розвинутих держав свідчить, що в процесі реалізації державної міграційної політики державні інституції повинні активно залучати недержавні установи, що підвищує ефективність управлінських процесів і формує ряд переваг. Залучення громадських організацій до процесів державного регулювання міграційних процесів робить можливим:

- зберігати високий рівень суспільної єдності шляхом забезпечення підтримки громадських об'єднань мігрантів і інших пов'язаних сторін;

- підтримувати подальший розвиток громадянського суспільства з зменшенням рівня схильності до проявів патерналізму та зростанням соціальної відповідальності та активності;

- підвищувати рівень відповідальності за дотримання міграційного законодавства осіб-мігрантів та їх сімей, а також за інші рішення щодо регулювання міграції;

- забезпечувати системний характер інформування стосовно міграційного процесу, можливості рееміграції, різноманітних підтримуючих і стимулюючих заходів держави;

- залучати міграційну спільноту й інституції діаспори за кордоном, об'єднання національних меншин та іноземців у країні до процесів пошуку напрямів та механізмів вирішення проблем міграції, зокрема персоналізованих (щодо загроз торгівлі, дискримінації тощо).

Комплексна співпраця державних інституції України з зарубіжною діаспорою вимагає підтримки розвитку осередків українських громадян за кордоном. Це слабка частина державної міграційної політики, що пояснюється відсутністю політичної волі та браком бюджетних коштів.

Разом з цим, підтримка діяльності таких осередків потребує насамперед фінансових ресурсів, а також ефективного висвітлення у ЗМІ в межах заходів формування щодо єдності у суспільстві. Позитивним прикладом є те, що сьогодні Міністерство освіти і науки України проводить заходи щодо наукової та методичної підтримки розвитку українських шкіл за кордоном. Так, на офіційному сайті Міністерства доступний ряд рекомендацій щодо діяльності таких структур, розроблений проект щодо Державного стандарту з української мови як іноземної, запропоновано навчальні програми з українознавства для суботніх (недільних) шкіл української діаспори «Я і Україна», періодично організовується міжнародний конкурс «Найкращий вчитель української мови за кордоном» [81]. Такі заходи дуже важливі з іміджевої точки зору та є ефективними в плані об'єднання суспільства.

Підтримка закордонних осередків українськості, особливо шкіл, – важливий обов'язок держави. Здебільшого їх відкриття є локальною ініціативою інституцій діаспори. На практиці в державах, де чисельність представників діаспори є не дуже значною (близько декількох тисяч), українські школи є взагалі відсутніми. За даними Міністерство освіти і науки України, сьогодні в зарубіжних країнах функціонує 3 школи із викладанням предметів українською мовою – 2 в Молдові; 1 в Румунії, україномовні предмети вивчають у близько 20 школах, можливості факультативного вивчення української мови є у близько 200 школах за кордоном [59]. Це загалом є дуже низькими показниками, які здебільшого компенсуються дистанційними послугами віддаленого навчання в Міжнародній українській школі. Для України в умовах існування сучасних позитивних тенденцій щодо залучення представників громадянського суспільства до процесів державного регулювання, розвиток українських шкіл за кордоном є важливим заходом, особливо у контексті подальшого зростання міграційної активності.

Підсумовуючи зазначимо, що сутність і особливості застосування інституційно-правових механізмів є доволі складним процесом. Обґрунтованість та послідовність управлінських заходів повинна

доповнюватись і супроводжуватись високим рівнем політичної культури, відповідальністю та дисципліною і з належним рівнем виконавчого реагування на потреби об'єктів впливу.

Висновки до розділу 3

1. Проведене дослідження дозволило обґрунтувати нові концептуальні та стратегічні підходи до реалізації державної міграційної політики України. Визначено змістовне наповнення стратегії державного управління міграційними процесами з наголосом на визначенні послідовності дій. Аналіз стратегічного регулювання процесів міграції в Україні свідчить про тривалий процес і значний рівень невизначеності концептуальних засад. Аналіз положень Глобального договору безпечної, впорядкованої та регульованої міграції, та Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року засвідчив необхідність їх врахування для подальшого формування стратегій в міграційній сфері. Запропоновані нові концептуальні підходи до стратегічного регулювання міграційної сфери в Україні, які передбачають розгляд як процесу управлінського об'єкту міграції. Цей процес передбачає виокремлення завдань у розрізі етапів формування потенціалу міграції, її підготовки, власне переміщення, інтеграції й адаптації, реєміграції, асиміляції, інтеграції міграційного капіталу, натуралізації, акультурації. Основою обґрунтування стратегії повинні бути процеси соціально-економічного зростання як найбільш головний управлінський принцип. Головною метою стратегії є реалізація державної міграційної політики на засадах впорядкованості, безпечності і регульованості з утвердженням міграційних процесів як важливих чинників стійкого соціально-економічного зростання.

2. Обґрунтовано зміст та прикладні інструменти впровадження інституційно-правового механізму у сфері регулювання міграційного процесу в Україні. Такий механізм повинен реалізовуватись на основі формування і реалізації міграційної політики шляхом ефективної діяльності

державних інституцій, які повинні залучати інші структури на принципах публічного управління, при цьому їх рішення повинні спрямовуватись на забезпечення безпечності, впорядкованості і регульованості міграційних процесів з високим рівнем регламентації порядку їх забезпечення у правовому полі. Інституційне середовище регулювання міграційного процесу доцільно розглядати у розрізі інституцій впливу (в особі громадськості, влади, освіти, науки, бізнесу), інституцій регулювання (об'єднання мігрантів, мігранти та їх сім'ї, інститути діаспори тощо) та інституцій реагування (середовище, ринок, фактори). Визначено критерії ефективності державної міграційної політики з точки зору розуміння міграційних процесів як критерію розвитку, що вимагає забезпечення високого рівня її безпечності, впорядкованості і регульованості. Такі критерії доцільно виокремлювати для держави, суспільства та людини. Рівень безпечності міграційних процесів необхідно оцінювати у порівнянні переваг, потенційних викликів, загроз і ризиків, які можуть виникати у процесі переміщення. Впорядкованість міграційних процесів вимагає розуміння їх перебігу за стадіями із визначенням причинно-наслідкових аспектів. Впорядкованість по суті є тривалим ефектом від реалізації послідовної державної міграційної політики міграції. Регульованість акцентує увагу на здатності впливати на причини, наслідки і перебіг міграційних процесів.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі обґрунтовано систему механізмів та методів сучасної міграційної політики України у контексті глобальних викликів та загроз, які актуалізувались в останнє десятиліття. Реалізація державної міграційної політики передбачає розвиток інституційного, інформаційного та правового забезпечення регулювання міграційних процесів з акцентом на зменшення демографічних та економічних втрат держави. Проведене дослідження дозволило змогу зробити наступні висновки та узагальнення:

1. Систематизовано та надано подальшого розвитку понятійному та термінологічному апарату дослідження державної міграційної політики. Зокрема, у контексті розвитку глобалізаційних процесів у світі розроблено структурно-логічну схему, яка дозволяє з'ясувати сутність міграційних процесів як просторово-територіальної форми руху населення, а також виділити основні її моделі та види. Розглянуто головні підходи до класифікації мотиваційних факторів міграції. Обґрунтована модель міграційних процесів дозволяє поглибити аналізування головних стадій та етапів потенційної міграції (міграційна готовність, міграційні установки та підготовчі дії осіб-мігрантів до реалізації міграційних переміщень). Це дозволило на більш обґрунтованому рівні реалізовувати конкретні механізми міграційної політики, які узгоджуються з певними стадіями міграційних процесів, та підвищувати її ефективність. Уточнено і доповнено поняття державної міграційної політики. Під нею слід розуміти цілеспрямовану діяльність органів державного управління з метою регулювання міграційних процесів, відносин, явищ та їх факторів, що спрямована на зменшення негативних наслідків та всебічне використання потенціалу міграційних процесів в умовах глобальних викликів сучасності.

2. Міграційна політика є важливою складовою системи загальної державної економічної політики та, зокрема, соціально-економічної політики держави. Вона реалізується у взаємодії з міжнародними та недержавними інституціями і з допомогою спеціальних інструментів покликана

активізувати соціально-економічний розвиток країни. На основі аналізу еволюції теоретичних підходів до дослідження міграційних процесів визначено основні причини міграції та обґрунтовано у межах кожного з них головні сценарії міграційної політики. Це дозволило ґрунтовніше проаналізувати міграційні процеси, що відбуваються в Україні сьогодні. В умовах глобальних викликів сучасності важливою є теорія глобального міграційного менеджменту, а також і інші теорії, моделі та концепції (притягування-виштовхування, інституційна, синтетична).

3. Встановлено, що в умовах посилення глобальних викликів відбувається збільшення чисельності мігрантів, зростання кількості держав їх походження та активізація міжконтинентальних переміщень, постають нові форми міграції населення, трансформується соціально-демографічна структура міграційного потоку (збільшується питома вага дітей, підлітків та жінок). При цьому відбувається поступове переміщення центрів регулювання міграційних процесів на наддержавний рівень. Загалом, глобальні виклики сучасності як прямо, так і опосередковано взаємопов'язані з міграційною політикою через міграційні процеси. На основі аналізу головних типів адаптації іммігранта у приймаючому суспільстві (інтеграція, сепарація/сегрегація, асиміляція, маргіналізація), запропоновано схему цього процесу. Аналіз місця особи-мігранта в суспільстві (індивід як елемент соціальних відносин і зв'язків, індивід як частина спільноти, незалежний індивід) дозволив виділення головних груп моделей щодо політики інтеграції мігрантів (інтеракційну, комунітарну та ліберальну).

4. Проведений аналіз головних тенденцій та проблем розвитку зовнішньої міграції населення України свідчить, що в умовах глобальних викликів сучасності масштаби еміграції невпинно зростають. Сьогодні Україна є одним із найпотужніших донорів людських ресурсів для європейських країн. Спостерігається стрімке зростання чисельності вперше оформлених дозволів щодо перебування громадян України на території ЄС. В останні роки відбуваються процеси трансформації певної частини

тимчасової міграції у стаціонарну трудову міграцію. Отже, в Україні міграційна ситуація є слабо регульованою, що відбувається внаслідок низького рівня ефективності міграційної політики, а також незадовільного інформаційного її забезпечення.

5. Проведений аналіз чинного інституційного забезпечення державної міграційної політики Україні дозволив зробити висновок про низький рівень його ефективності і необхідність реформування та вдосконалення. В умовах посилення глобальних викликів та загроз посилюється необхідність досягнення вищої скоординованості діяльності та поглиблення взаємодії різноманітних структур, які виконують функції у сфері державного регулювання міграційних процесів. Необхідним стає чіткіше розмежування компетенцій та функцій окремих інституцій, створення міжвідомчої інституції (об'єднувального підрозділу), головним завданням якого повинні стати процеси регулювання міграції. Проведений огляд нормативно-правової бази та програмних документів щодо розвитку міграційної політики дозволив обґрунтувати головні напрями її розвитку та удосконалення. Обґрунтовано доцільність розробки нової редакції чинної Концепції державної міграційної політики.

6. Здійснено оцінку впливу міграційних процесів в Україні на соціально-економічний розвиток на рівні держави та її регіонів. Це дозволило визначити силу зв'язків між економічними, соціальними та міграційними індикаторами. Найвищий рівень взаємозалежності між станом соціально-економічного середовища та стаціонарною еміграцією зафіксований за показниками середньомісячної номінальної заробітної плати, наявного доходу населення, рівня безробіття, забезпеченості населення житлом, середнього розміру державної соціальної допомоги та рівнем злочинності. Виявлені тісні взаємозв'язки іміграції з економічними показниками регіонального розвитку, рівня безробіття, результатів діяльності малих підприємств, неформальної зайнятості, середньомісячної номінальної заробітної плати, обсягів бюджетного фінансування у частині соціально-

захисних цілей, наявних доходів населення. Важливим фактором імміграції є освітній, що свідчить невикористаний потенціал у сфері залучення іноземних громадян з метою працевлаштування.

7. Обґрунтовано нові концептуально-стратегічні підходи до реалізації державної міграційної політики в Україні в умовах глобальних викликів, головним критерієм успішності яких є соціально-економічне зростання та розвиток. Головною метою стратегії вдосконалення міграційної політики аналізований сфері визначено підвищення ефективності регулювання міграційного процесу, побудованого на принципах регульованості, впорядкованості та безпечності з визначенням міграції як соціально-економічного драйверу з метою посилення позитивного впливу міграційного процесу на зростання національної економіки та її соціально-економічного розвитку.

8. Обґрунтовано важливість вдосконалення в Україні інституційно-правових механізмів регулювання міграційного процесу. Такі механізми передбачають реалізацію державної міграційної політики державними інституціями, управлінські рішення яких спрямовані на підвищення регульованості, безпечності та впорядкованості з посиленням регламентації інституційних взаємодій у правовому полі. Інституційне поле процесів регулювання міграції формують інституції впливу (громадськість, влада, освіта, наука, бізнес), регулювання (інститути діаспори, об'єднання мігрантів, сім'ї мігрантів) та реагування (фактори, середовище, ринок). Інституційно-правові механізми державної міграційної політики визначають пріоритети системного співробітництва інституцій впливу, а також вдосконалення інституційного середовища з метою посилення участі громадських інституцій у процесах регулювання міграції, її чинників та наслідків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітична довідка ООН «Міграція до та з України». URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-20In-Out%20Migration_FINAL%20COR%20UKR.pdf.
2. Бараняк І. Є. Демографічне відтворення в умовах формування та розвитку територіальних міграційних систем: дис. канд. ек. наук: 08.00.07 / Вінниця, 2020. 261 с.
3. Безвізовий діалог між Україною та ЄС: план дій з лібералізації візового режиму. URL: <https://www.iom.org.ua/ua/legislation-ukr/migration-related-legislation-ukr/action-plan-on-visa-liberalisation.html>.
4. Безуглий П. Г. Теоретичні засади дослідження міграційних процесів. *Політичне життя*. 2018. № 1. С. 5–13.
5. Бєлєвцева В. В. Правове регулювання міжнародних міграційних процесів. *Інформація і право*. 2018. № 2(25). С. 103–109.
6. Біль М. М. Просторова мобільність населення та її регулювання у контексті політики людського розвитку : дис. ... д-ра екон. наук. : 08.00.07 / Вінниця, 2019. 550 с.
7. Бортник Н. П., Мороз Н. С. Міграціологія як наука про кількісно-якісні показники міграції населення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2016. № 850. С. 9–15.
8. В Україні може бути спровокована нова хвиля «витоку» бізнесу і трудових мігрантів – інститут Фрідмана. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/v-ukrajini-mozhe-buti-sprovokovana-nova-hvilya-vitoku-biznesu-i-trudovih-migrantiv-institut-fridmana-novini-ukrajina-11456563.html>.
9. Васильців Т. Г., Іляш О. І., Лупак Р. Л. Проблеми та засоби конвергенції соціальної безпеки в Україні та ЄС. *Бізнес Інформ*. 2018. № 12(491). С. 8–14.
10. Винничук Р. О. Теоретичні підходи до аналізування динаміки та стану трудової міграції в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 42. С. 145–150.

11. Відтік інвестицій з України триває: скільки іноземці вивели з початку року. URL: <https://finclub.net/ua/news/hroshovi-perekazy-v-ukrainu-tsohorich-zrosly-na-usd5-1-mlrd.html>.

12. Власенко В. Українські школи за кордоном: хто і як дбає про українську нацменшину. URL: <https://www.dw.com>українські-школи-за-кордоном>.

13. Герасименко Г. В., Позняк О. В. Гендерні аспекти трудових міграцій населення України. *Демографія та соціальна економіка*. 2006. № 1. С. 46–54.

14. Гнатенко А. Стратегічне планування у сфері державного управління: концептуальні підходи. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 3. С. 51–60.

15. Гречко О. Концептуальні засади у державної міграційної політики України. *Політичний менеджмент*. 2011. № 6. С. 73–81.

16. Гринкевич С. С., Лупак Р. Л., Васильків Ю. В. Формування системи та структурування інституційного забезпечення реалізації державної політики розвитку і використання трудового потенціалу України. *Бізнес Інформ*. 2015. № 7. С. 67–72.

17. Гринкевич С. С., Лупак Р. Л., Ціцяла А. С. Структура факторів формування, розвитку і використання трудового потенціалу України та напрями підвищення ефективності її державного регулювання. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна*. 2015. Вип. 49. С. 88–93.

18. Грод П. Повернути діаспору до України: чого бракує президентському законопроекту про громадянство. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/ experts/2020/02/6/7106070>.

19. Грошові перекази в Україну цього річ зросли до \$5,1 млрд. URL: <https://finclub.net/ua/news/hroshovi-perekazy-v-ukrainu-tsohorich-zrosly-na-usd5-1-mlrd.html>.

20. Грошові перекази в Україну. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/transfer>.

21. Гук О. І. Українська ментальність як соціокультурний чинник формування публічного управління в Україні. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип. 3. С. 29–37.

22. Державна міграційна служба України. URL: <https://dmsu.gov.ua>.

23. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

24. Деякі питання державного управління у сфері міграції : Постанова Кабінету Міністрів України від 07.07.2010 року № 559. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/559-2010-%D0%BF#Text>.

25. Деякі питання державного управління у сфері міграційної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.07.2008 року № 692. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/149591626>.

26. Дон О. Д. Глобальні тренди міжнародної трудової міграції. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 21-22. С. 91–96.

27. Дослідження з питань міграції та торгівлі людьми в Україні, 2017. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/migration_and_human_trafficking_in_ukraine_2017_ukr.pdf.

28. Екологічний моніторинг довкілля. URL: <https://mepr.gov.ua/timeline/Ekologichniy-monitoring.html>.

29. Електронні реєстри: європейський досвід створення та використання: моногр. / за ред. О. М. Гладуна; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. Київ, 2021. 271 с.

30. Європейська статистика міжнародної міграції: що потрібно зробити Україні. URL: <https://cedos.org.ua/researches/yevropeiska-statystyka-mizhnarodnoi-mihratsii-shcho-potribno-zrobyty-ukraini>.

31. Євтушенко Є. В Україні можлива нова хвиля трудової міграції – експерти. URL: <https://litsa.com.ua/v-ukrayini-mozhliva-nova-xvilya-trudovoyi-migraciyi-eksper>.

32. Єлейко І. В., Українець Л. А. Тенденції сучасної трудової міграції українського населення в Польщу. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2020. Вип. 3(77)-1. С. 14–20.

33. Загурська-Антонюк В. Ф., Мошенський С. З. Механізми державного регулювання у сфері трудової міграції сучасної України. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економіка, управління та адміністрування*. 2019. № 1. С. 180–184.

34. Западнюк С. О. Аналіз науково-методичних підходів до суспільно-географічного дослідження міграцій населення. *Український географічний журнал*. 2007. № 1. С. 34–38.

35. Засідання Громадської ради. Державна міграційна служба України. URL: <https://dmsu.gov.ua/diyalnist/konsultacij-z-gromadskisty/zasidannya-gr.html>.

36. Іванісов О. В., Агавердієва Х. Ф., Лебединська О. С. Сучасні тенденції міграційних процесів в Україні та світі. *Економіка і фінанси*. 2018. № 1. С. 48–56.

37. Ільчук Л. І. Світовий досвід моделей соціальної політики та їх можливість використання в Україні. URL: <http://ipzn.org.ua/svitovyj-dosvid-modelej-sotsialnoyi-polityky-ta-yih-mozhlyvist-vykorystannya-v-ukrayini>.

38. Іляш О. І., Лупак Р. Л., Качмар Н. М. Необхідність системного реформування соціальної політики задля забезпечення розвитку ринку праці західних регіонів України. *Проблеми економіки*. 2015. № 4. С. 285–292.

39. Інформаційно-аналітичні матеріали Державної міграційної служби України щодо заходів співробітництва з Європейським Союзом у сфері юстиції, свободи і безпеки. URL: <https://dmsu.gov.ua/assets/files/doc/eu-inf.pdf>.

40. ІТ-здобутки Державної міграційної служби України вдосконалюють внутрішні робочі процеси ДМС та покращують взаємодію з іншими державними органами. URL: <https://dmsu.gov.ua/news/dms/8946.html>.

41. Калініна С. П., Коровчук Ю. І., Кушнарєнко О. П. Міжнародний ринок праці в умовах глобалізації: міграційний дискурс. *Вісник*

Приазовського державного технічного університету. Маріуполь, 2018. Вип. 35. С. 69–76.

42. Ковальчук В. Г. Нові підходи до управління соціально-економічним розвитком регіонів. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2015. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2015_1_8.

43. Корнієнко О. О. Соціально-економічний аспект регіональної асиметрії міграційних процесів : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07 / Київ, 2018. 22 с.

44. Кравчик Ю. В., Поліщук В. В. Інституційно-правовий механізм регулювання міграційних процесів. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: «Економічні науки»*. 2021. Вип. 3(294). С. 154–157.

45. Кремень О. І., Гавриш О. В. Міграційні процеси в Україні: особливості, причини та їх наслідки. *Економічний простір*. 2013. № 76. С. 17–27.

46. Крупка Л. Трудова міграція як індикатор соціального, економічного та політичного життя України. *Демократичне врядування*. 2008. Вип. 1. URL: <http://zvukraine.lviv.mobi/?p=3303>.

47. Логін В. В. Державне управління міграційними процесами в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01. Львів, 2010. 20 с.

48. Лопух В. «Четверта хвиля» імміграції до США: причини і мотивації. *Демографія та соціальна економіка*. 2006. № 2. С. 44–54.

49. Лукиша Р. Т. Соціально-економічний розвиток регіонів в умовах ризиків як об'єкт державного управління. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління*. 2015. Вип. 2. С. 197–201.

50. Малиновська О. А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії : монографія. Київ : НІСД, 2018. 472 с.

51. Малиновська О. А. Політика повернення мігрантів на батьківщину та їхньої реінтеграції в суспільство як складова міграційної політики

держави: міжнародний досвід та ситуація в Україні URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-04/povtrn_migrant-639db.pdf.

52. Малиновська О. О. Щодо необхідності розробки і затвердження нової редакції Концепції державної міграційної політики України : аналітична записка. URL: http://old2.niss.gov.ua/articles/1762/#_ftn5.

53. Малиновська О. Щодо подальшого удосконалення законодавства України у сфері трудової міграції : аналітична записка. URL: <http://old.niss.gov.ua/articles/2123>.

54. Марков І. Концепція міграційної політики України: гол у власні ворота. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24332368.html>.

55. Махонюк О. В. Формування та розвиток ринку міграційних послуг в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.07 / Вінниця, 2019. 23 с.

56. Міграція в умовах трансформації регіональних ринків праці України: механізми регулювання / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. ред. У. Я. Садова. Львів, 2019. 263 с.

57. Міграція як чинник розвитку в Україні. Дослідження фінансових надходжень, пов'язаних з міграцією, та їхнього впливу на розвиток в Україні. Київ : Міжнародна організація з міграції (МОМ). Представництво в Україні, 2016. 116 с.

58. Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. Київ : БЛАНК-ПРЕС, 2015. 100 с.

59. Міністерство економіки України презентувало план заходів щодо впровадження стратегії безбар'єрності. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=2adff813-d916-426c-b88f-8e0cdc8a61eb&title=MinisterstvoEkonomikiUkrainiPrezentovaloPlanZakhodivSchodoVprovadzhenniaStrategiiBezbarnosti>.

60. Населення України. Демографічні тенденції в Україні у 2002-2019 рр.: монографія / за ред. О. М. Гладуна; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. Київ, 2020. 174 с.

61. Олефір В. І. Державна міграційна політика України (організаційно-правовий аспект) : дис... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2005. 443 с.

62. Орловська Н. А. Нелегальна міграція: понятійні контексти та стратегічні напрями запобігання. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 4. С. 109–115.

63. Остапенко М. А. Плюралізм та неокорпоративізм як моделі узгодження інтересів суспільства і держави. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2012. Вип. 7. С. 48–53.

64. Оцінювання середовища міграційної активності населення: методичні рекомендації / Васильців Т. Г., Левицька О. О., Мульська О. П.; ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2019. 41 с.

65. Поліщук В. В. Напрями державного регулювання міграційних процесів у контексті забезпечення соціально-економічного розвитку. *Підприємництво і торгівля: тенденції розвитку*. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (20-21 травня 2021, м. Одеса). Одеса : ОНПІ. С. 122–124.

66. Про затвердження плану заходів на 2018-2021 роки щодо реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.08.2018 року № 602-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-na-20182021-roki-shchodo>.

67. Про Концепцію державної міграційної політики. Указ Президента України від 30.05.2011 року № 622/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/622/2011#Text>.

68. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 року № 482-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80#Text>.

69. Про схвалення Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.07.2019 року № 687-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-2019-%D1%80#Text>.

70. Прус М. Освічені, цілеспрямовані, космополіти. Хто такі «п'ята хвиля української еміграції»? URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/piata-khvylya-ukrainskyh-emihrantiv/4335520.html>.

71. Риндзак О. Т. Державна міграційна політика в контексті пріоритетів національної безпеки України. *Економіка України*. 2016. № 12. С. 72–81.

72. Риндзак О. Т. Міграційна політика в Україні: виклики та інтеграційні перспективи : монографія / НАН України, ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього». Львів: Каменяр, 2019. 422 с.

73. Ровенчак О., Яворський М. Міжнародна міграція як виклик безпеці: особистісний, національний та глобальний виміри. *Політичний менеджмент*. 2013. № 1-2. С. 212–226.

74. Садова У. Я. Міграція в умовах трансформації регіональних ринків праці України: механізми регулювання. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2019. 263 с.

75. Сафонов Ю. М. Міграційна політика та міграційні процеси в Україні. *Інтелект XXI*. 2015. № 3. С. 6–13.

76. Сельський А. А. Стратегія і державне управління як передумови технологічності стратегічного управління. *Економіка та держава*. 2013. № 5. С. 124–126.

77. Синковець Н. І. Аналіз основних теорій міжнародної міграції в сучасному економічному просторі. *Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки»*. 2016. № 7. С. 1–19.

78. Смалійчук Г. В. Зовнішня трудова міграція населення України та її вплив на трансформацію ринку праці : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07 / Київ, 2018. 305 с.

79. Супруновський А. Джерела міграційного права України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. С. 201–206.

80. Узун Ю. В. Моделі міграційної політики в контексті геополітичної трансформації Євразії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Історія. Філософія. Політологія*. 2011. Вип. 2. С. 89–93.

81. Українським школам за кордоном. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-materiali-ukrainskim-shkolam-za-kordonom>.

82. Шапоренко О. І. Державна міграційна політика: шляхи регулювання та принципи. *Право та державне управління*. 2019. № 2(35). Том 2. С. 252–257.

83. Юськів Б. М. Криза міграційної системи ЄС як виклик безпеці європейської регіональної системи міжнародних відносин. *Міжнародні відносини. Серія: «Політичні науки»*. 2017. № 15. С. 10–15.

84. Bah L. T., Batista C. Understanding Willingness to Migrate Illegally: Evidence from a Lab in the Field Experiment / Novafrica. 2018. Working Paper № 1803. URL: <https://novafrica.org/research/understanding-willingness-to-migrate-illegally-evidence-from-a-lab-in-the-field-experiment>.

85. Castelli F. Drivers of migration: why do people move? *Journal of Travel Medicine*. 2018. Vol. 25. Is. 1. P. 1–7.

86. COVID-19 Crisis Through a Migration Lens. Migration and Development Brief. 2020. № 32. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/33634>.

87. Gerver M. Refugee Repatriation and the Problem of Consent. *British Journal of Political Science*. 2018. Vol. 48. Is. 4. P. 855–875.
88. Haas de H. A theory of migration: the aspirations-capabilities framework. *Comparative Migration Studies*. 2021. № 9:8. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7902564>.
89. Huber P., Nowotny K. Risk aversion and the willingness to migrate in 30 transition countries. *Journal of Population Economics*. 2020. Vol. 33. P. 1463–1498.
90. Hughes D., Akkøk F., Arulmani G., Zelloth H. Migration: theory, research and practice in guidance and counselling. *British Journal of Guidance & Counselling*. 2019. Vol. 47. P. 1–5.
91. Huntington P. S. The Clash of Civilizations? *Culture and Politics* (Originally published in *Foreign Affairs*, 72 (3), 1993). 2000. P. 99–118.
92. International migration 2020 highlights – the United Nations. URL: <https://www.un.org/en/file/105459/download?token=TOv3VPkm>.
93. International migration report highlights 2017 – the United Nations. URL: http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf.
94. International Migration. United Nations. Population Division. URL: <https://www.un.org/development/desa/pd/themes/international-migration>.
95. Laurensyeva N., Venturini A. The Social Integration of Immigrants and the Role of Policy – A Literature Review. *Intereconomics*. 2017. Vol. 52. № 5. P. 285–292.
96. Maehler B. D., Weinmann M., Hanke K. Acculturation and Naturalization: Insights From Representative and Longitudinal Migration Studies in Germany. *Front Psychol*. 2019. № 10:1160. P. 501–519.
97. Migration and Families. International Dialogue On Migration. URL: https://www.iom.int/sites/default/files/our_work/ICP/IDM/RB24ENGFINAL.PDF.

98. Migration studies. Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Migration_studies.
99. Milasi S. What Drives Youth's Intention to Migrate Abroad? Evidence from International Survey Data. *IZA Journal of Development and Migration*. 2020. Vol. 11. Is. 1. URL: https://econpapers.repec.org/article/vrsizajdm/v_3a11_3ay_3a2020_3ai_3a1_3ap_3a30_3an_3a11.htm/
100. Oxford Language. URL: <https://languages.oup.com/google-dictionary-en>.
101. Piesse M. Factors Influencing Migration and Population Movements – Part 1. Future Directions International. 2014. URL: https://www.futuredirections.org.au/wp-content/uploads/2014/10/FDI_Strategic_Analysis_Paper_Migration_andPopulation_Movements_Part_1.pdf.
102. Ukraine Population. Worldometers. URL: <https://www.worldometers.info/world-population/ukraine-population>.
103. Vinke K., Bergmann J., Blocher J., Upadhyay H., Hoffmann R. Migration as Adaptation? *Migration Studies*. 2020. Vol. 8. Is. 4. P. 626–634.
104. Wickramasekara P. Effective return and reintegration of migrant workers with special focus on ASEAN Member States. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/---sro-bangkok/documents/publication/wcms_733917.pdf.